

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

31e JAARGANG

WOENSDAG 6 MAART 1946

No. 1504

COMMISSIE VAN REDACTIE:

*J. F. ten Doesschate; N. J. Polak;
J. Tinbergen; H. M. H. A. van der Valk; F. de Vries;
H. W. Lambers (Redacteur-Secretaris).*

Adjunct-Secretaris: J. H. Lubbers.

Assistent-Redacteur: A. de Wit.

BERICHT.

Aan de leden van het Nederlandsch Economisch Instituut en aan de abonné's van ons weekblad wordt beleefd verzocht — voorzoover zij dit niet reeds deden — de contributie voor het jaar 1946, ten bedrage van f 30 voor het binnenland en f 33 voor het buitenland, resp. het abonnementsgeld voor het jaar 1946, ten bedrage van f 26 voor het binnenland en f 28 voor het buitenland (voor boekhandelaren f 20,40 en f 23), vóór 15 Maart a.s. te voldoen op girorekening no. 8408 of op onze rekening bij de heeren R. Mees & Zoonen, alhier. Na dien datum zullen wij over het betreffende bedrag, verhoogd met incassokosten, per kwitantie disponeeren.

INHOUD:

	Blz.
Eenige opmerkingen over vrije prijsvorming en geleide economie door <i>Dr. L. J. Zimmerman</i>	147
Wisselkoers, prijspeil, heffingen en de financiering van ons bedrijfsleven door <i>C. A. Klaasse</i>	149
Bureaucratie door <i>M. Weisglas</i>	151
De vooruitzichten van den Nederlandschen landbouw door <i>C. F. Roosenschoon</i>	152
Middenstand en bedrijfsorganisatie III door <i>Dr. E. J. Tobi</i>	156
De economische beteekenis van de geldsaneering door <i>Dr. W. J. Schmitz</i>	158
Ontvangen boeken en brochures	159
Geld- en kapitaalmarkt	159
Statistieken:	
Bankstaat van De Nederlandsche Bank	159

DEZER DAGEN

is het „goede nieuws uit verre landen, dat is als koud water op een vermoeide ziel” verre. Het wereldnieuws heeft meer van een koude douche. „Open disagreements, openly achieved, are now the international ideal” spot Sagittarius, de hekeldichter van „The New Statesman and Nation”.

Het is begrijpelijk, dat een Engelschman zoo spreekt, want elke na-oorlogse bui schijnt zijn weg te moeten kiezen over Groot-Brittannië: in Britsch-Indië hongersnood en rebellie, pijnlijke moeilijkheden in Egypte en

Palestina, het zgn. „Anders”-leger in Italië, dat Engeland £ 2 miljoen per maand en het ongeduld van Rusland kost, om van de overige Russische bitsheden, zooals Iran, nog maar te zwijgen. Vernederingen in het Amerikaansche parlement, waar de debatten over het toestaan van de leening aan Engeland zijn begonnen. „The Economist” waarschuwt zijn landslieden, den eersten tijd de ooren maar dicht te stoppen. Inderdaad zeggen verschillende Amerikaansche stemmen het nog wat steviger dan: „Ce ne sont que des gueux” (zoo juist voor Nederland door Minister Vos weersproken): Dan verscherpt de Spaansche quaestie, waar Engeland zoo graag buiten had gebleven, zich snel. Maar Franco heeft zich vergrepen en Engeland moet met zijn bondgenooten, die zich tegen het Franco-bewind keeren, in den pas blijven, wil het mede hierdoor ook voor eigen belang niet verder achterraken.

Daarnaast staan de binnenlandsche problemen, waarbij zich de laatste weken een nieuw voegt, dat ook voor ons leerzaam kan zijn. De Engelsche bevolking krijgt genoeg van de soberheid. Het voorstel wordt gedaan: „Laten we het er eerst wat beter van nemen, wellicht komen we dan meer op dreef”. De minister-president Attlee heeft zich Zondagavond per radio direct tot het geheele volk gericht en, juist hiertegenin, nogmaals als in oorlogstijd tot verbeteren krachtsinspanning opgeroepen. Zijn woord was waar, maar onheroisch. Want dit is de tragedie van Engeland: de heroische periode van de taak is volbracht; in plaats van hulde van de wereld en herademing binnenshuis speurt de Engelschman slechts plaatsverlies bij de groote partners en bekrimpingen binnenskamers.

Degenen, die in Nederland weleens staan te stampvoeten, mogen eens hooren naar de Engelsche litanie. Het directe nieuws voor Nederland immers is niet zoo slecht. In Indonesië heeft de eenige man, waarmee Nederland kan spreken, zich weten te handhaven; de landing op Bali is vlot verlopen, welhaast even geruischloos als de aanpassing van den Indischen gulden aan den koets van den Nederlandschen. Tenzij dit laatste nog geruisch opwekt bij de Indiëgangsters, voor wie dit, indien niet zou worden gecompenseerd, een loonsverlaging met 40 pCt. beteekent. Wij nemen aan, dat hiervoor zal worden gezorgd, ook al heeft de Regeering een officieelen bezuiniger aangesteld.

„Sera parsimonia in fundo”, op den bodem komt de zuinigheid te laat, zeiden de Romeinen, maar zij kenden de drukpers nog niet en haar mogelijkheden.

Wat dat betreft, konden zij nog wat leeren van de firma Roelants, die voor het Nederlandsch Economisch Instituut de uitgave der „E.-S.B.” verzorgt. Roelants bestond op 1 Maart 100 jaar, een periode, waarin zij niet alleen tramkaartjes, maar alle soorten drukwerk, zelfs clandestiene uitgaven in bezettingstijd, het licht heeft doen zien. En dit op een wijze, die een welgemeenden gelukwensch rechtvaardigt en de verwachting, dat zij ook voor een publieke tribune als de „E.-S.B.” op toeren zal blijven. Of, met Staring: „Schatrijk aan hoop, spreek ik mijn dixi uit”.

◆ **Beschikbare krachten** ◆

Energieke jongeman, 33 jaar, dipl. gymnas., rechten stud., met kantoorerv. zoekt

passende betrekking

met vooruitzichten. Br. onder lett. SCH aan Coppens' Adviesbureau, Heerengracht 78, Amsterdam.

↳Gerepatrieerd employé (bedrijfseconoom) groote Ind. Handelsoed. zoekt

leidende positie

in Nederland of Buitenland

bij Industr. en/of Handelsoed. Leeftijd 37 jaar. Acte M.O. Economie/Statistiek. Bedr. org. en comm. erv. Europa/Ned. Indië. Br. onder no. 393 bureau van dit blad, postbus 42, Schiedam.

◆ **Vacatures** ◆

Maatschappij met kantoren in Nederlandsch-Indië vraagt

Boekhoudkundige krachten ter uitzending

direct of later.

Vereischt zijn: Diploma H.B.S. of gelijkwaardige opleiding, benevens acte M.O. Boekhouden of gevorderde studie voor accountant. Br. onder no. 2297 H.I. aan Adv.-kant. J. H. de Bussy, Rokin 62, Amsterdam C.

Bij de Afd. Bedrijfspolitiek van het Ministerie van Handel en Nijverheid kunnen worden geplaatst:

bedrijfseconoom of accountant

met ervaring op financieel gebied. Salaris ca. f 5.500 tot f 6.300.—

eenige bedrijfseconomen

waaronder een met kennis van belasting- en tariefpolitiek. Aanvangssalaris tot f 5.000.—

eenige jonge economen

Aanvangssalaris tot f 3.600.—

eenige manl. en vrouwl. administratieve krachten

een chemicus

Salaris ca. f 5.000.—

Schriftelijke sollicitaties met uitvoerige gegevens over opleiding, vorigen en huidige werkkring te richten aan de Afd. Bedrijfspolitiek, Bezuidenhoutscheweg 30, te 's-Gravenhage.

Semi-Overheidsinstelling te 's-Gravenhage vraagt

eenige economen

met ruime ervaring en aanleg voor bestudering van vraagstukken op het gebied der industrie-ontwikkeling. Br. onder letter A.D.P. Nijh & Van Ditmar, Den Haag.

R. MEES & ZONEN

Ao 1720

Rotterdam, 's-Gravenhage Delft, Schiedam
Vlaardingen, Amsterdam (alleen assurantien)

**BEHANDELING VAN ALLE BANKZAKEN
BEZORGING VAN ALLE ASSURANTIËN**

**AMSTERDAMSCH
BANK N.V.**

143 BIJKANTOREN EN ZITDAGEN
KAPITAAL f 55.010.000. RESERVES f 31.500.000

EERSTE NEDERLANDSCHE

Verzekering Mij. op het Leven en tegen Invaliditeit N.V.
Gevestigd te 's-Gravenhage

ADMINISTRATIEKANTOOR DORDRECHT - BELLEVUESTRAAT 2, TELEFOON 5346

Personeels-Pensioenverzekering

verschafft directe fiscale besparing - afschrijving van toekomstige lasten - blijvende sociale voldoening

Vraagt U eens welgedocumenteerd advies aan ons
BUHEAU VOOR COLLECTIEVE CONTRACTEN

N.V. KONINKLIJKE
NEDERLANDSCHE
ZOUTINDUSTRIE

Boekelo · Hengelo

ZOUTZIEDERIJ

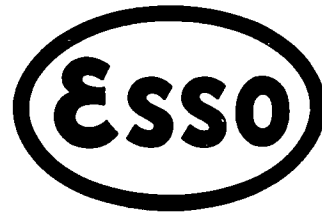
Fabriek van:
zoutzuur, (alle kwaliteiten)
vloeibaar chloor
chloorbleekloog
natronloog, caustic soda.

gispen

meubelen en gisolampen

culemborg
amsterdam
rotterdam

**Koninklijke
Nederlandsche
Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants
Schiedam**

STANDARD AMERIKAANSCH PETROLEUM CIE

Geb. PETROLEA · 's-GRAVENHAGE

ENIGE OPMERKINGEN OVER VRIJE PRIJSVORMING EN GELEIDE ECONOMIE.

Prof. Hennipman heeft ongetwijfeld gelijk, wanneer hij in de „E.-S.B.” van 23 Januari jl. de economen, die zich actief met de problematiek van de geleide economie bezig houden, verwijt, dat zij zo weinig aandacht besteden aan de theoretisch economische fundering van deze nieuwe vorm van maatschappelijke voortbrenging. Inderdaad, men kan de economen, die belangstellen in de geleide economie, ruw gesproken in twee groepen onderscheiden: de eerste groep, waartoe naast Mises en Hayek ook Hennipman gerekend moet worden, bewijst volgens zuiver wetenschappelijk, abstract economische redenering de onmogelijkheid ener geleide economie ¹⁾, terwijl de tweede groep — waartoe in ons land bijvoorbeeld Tinbergen en zijn naaste medewerkers behoren — een plan maakt. Deze laatsten trachten met behulp van productiestatistiek, productiefuncties, met gegevens betreffende de aanwezige kapitaalgoederen, grondstoffen en arbeidskrachten en met behulp van budgetstatistiek (elasticiteitscoëfficiënten), in weerwil van alle theoretische en technische bezwaren en moeilijkheden, een plan op te stellen (waarmede zij, zo wij juist zijn ingelicht, op het ogenblik ten naaste bij gereed zijn ²⁾).

Uiteraard menen de aanhangers van de eerste groep niet, dat het geheel en al onmogelijk is een dergelijk plan te concipiëren — circa twintig jaren planhuishouding in de Sovjet-Unie zouden trouwens de juistheid van een dergelijk betoog in twijfel doen trekken —, doch zij trachten te bewijzen, dat een centraal geleide huishouding niet die maximale productie garandeert, welke de niet-gebonden huishouding waarborgt. Hun gedachtengang hierbij is bekend. Bij een toestand van volledig vrije concurrentie vervullen de prijzen op ideale wijze hun distributieve functie, daar dan alle productieve capaciteit volgens het grensnut wordt aangewend; onder een systeem van geleide economie is dat echter niet het geval, daar is het steeds gissen, of de goederen volgens hun grensnut worden aangewend ³⁾. De resulterende prijzen in de geleide economie geven immers, aldus meent ook Hennipman, geen uitdrukking aan de verhoudingen tussen behoeften en productiemogelijkheden en zij zijn mitsdien volkomen ongeschikt om te dienen als richtsnoer voor de productie, gericht op het tot stand brengen van optimale welvaart ⁴⁾.

Dat de voorstanders der geleide economie zich zo weinig met de theoretische fundering van hun stelsel hebben beziggehouden en uitspraken als de bovenstaande niet op overtuigende wijze hebben weerlegd, is even begrijpelijk als jammer. Begrijpelijk: ook de pioniers van de kapitalistische onderneming in de achttiende eeuw zullen niet gewacht hebben, totdat de conceptie der „harmonie économique” gemeengoed was geworden en de laatste hand was gelegd aan de „Wealth of Nations”, doch zij togen aan het werk toen de Merkantilistische opvattingen nog hoogtij vierden. Zo ook hier. Jammer: omdat nu nog steeds het gehele arsenaal der liberalistische theorie tegen de „plannisten” kan worden afgevuurd, zonder dat de laatsten een behoorlijke verdediging hebben aangelegd. Zij zijn te veel verdiept in de „opbouw” om zich op dit moment met de „defensie” te kunnen bezig houden. Moge het onderstaande een kleine verdedigingslinie zijn, waarachter de planeconomen kunnen verder werken!

Allereerst zal worden nagegaan, of de prijzen in de

niet-gebonden huishouding *in theorie* inderdaad den ondernemer het veilig kompas verschaffen, dat veelal wordt gepretendeerd, terwijl daarna moet worden onderzocht, in hoeverre dit theoretische systeem de *realiteit* dekt.

Leveren de concurrentieprijzen in de theorie een richtsnoer voor het ondernemershandelen?

De uitspraak van Clausewitz, dat de aanval de beste verdediging is, getrouw, willen wij beginnen met de theorie der vrije concurrentie en der „harmonie économique” aan een nader onderzoek te onderwerpen. Wij zijn het geheel met Keynes eens, waar hij zegt, dat de schoonheid en eenvoud van de theorie der vrije concurrentie zo groot zijn, dat „it is easy to forget that it follows not from the actual facts, but from an incomplete hypothesis introduced for the sake of simplicity” ⁵⁾, doch het is onwaarschijnlijk, dat uit dit aesthetisch genoegen *alleen* de bijzondere levenskracht van dit leerstuk zou kunnen worden verklaard. Veeleer zal dat gezocht moeten worden in het door Gunnar Myrdal gesignaleerde feit, dat tot het grote geluk der liberalisten hun „politische Idealisierung eines Gesellschaftszustandes zusammenfällt mit einer ausserordentlich nützlichen und notwendigen theoretischen Abstraktion, mit der wir auf gewissen Stadien unserer Analyse ständig arbeiten müssen, unabhängig von der Auffassung, die wir über die rein politische Erwünschtheit dieser Abstrakten Voraussetzungen hegen” ⁶⁾. Met andere woorden, iedere econoom, ongeacht zijn politieke desiderata, zal bij de aanvang van zijn onderzoek steeds van een toestand van vrije concurrentie uitgaan, daar hierdoor het meest eenvoudige, meest overzichtelijke economische model wordt verkregen. Men geeft den beginnenden student Marshall, niet Chamberlin, te bestuderen! En daar de eerste indrukken veelal de heftigste zijn, blijven tal van economen hun leven lang geloven in de theoretische superioriteit van hun stelsel. „On revient toujours...”

De liberalistische economen pretenderen, dat hun systeem een betere basis biedt voor de disposities der ondernemers dan bij de geleide economie het geval is, daar de prijzen der productiefactoren in het eerste geval de verhouding tussen de gevoelde behoeften en de gegeven technische productiemogelijkheden in geld uitgedrukt weergeven en in het tweede geval slechts sprake kan zijn van een willekeurige prijszetting door een centraal orgaan.

De ontwikkeling der economische wetenschap in de laatste tijd doet echter wel duidelijk uitkomen, dat deze stelling de toets der critiek niet kan doorstaan. In de liberalistische theorie ontleent de ondernemer immers de waarde van zijn kapitaalgoederen, via de toerekeningstheorie, aan de waarde der eindproducten. Doch deze toerekeningstheorie stelt den ondernemer tot niets anders in staat dan om, nadat hij eerst (zonder een feitelijke theoretische basis) een bepaalde combinatie van productiemiddelen heeft samengebracht om een zeker goed voort te brengen, *ex post*, dat wil zeggen, nadat hij zijn disposities heeft getroffen en het goed heeft voortgebracht, vast te stellen welke de waarde der productiemiddelen is. Doch de waarde der productiemiddelen dient hij juist *ex ante* te kennen, dus voordat hij zijn disposities treft. Het zal immers van de prijzen der productiemiddelen afhangen op welke wijze hij ze zal samenbrengen. De moderne *ex ante* theorie, welke zich uitvoerig bezighoudt met de motieven, die tot het handelen hebben geleid, te ontleden, is zich hiervan dan ook ten volle bewust ⁷⁾.

Indien men dus moet aannemen, dat *ex post* het resultaat der toerekening kan doen uitkomen, dat de getroffen

¹⁾ Zie hierover uitvoerig Gunnar Myrdal, „Das politische Element in der Nationalökonomischen Doktrinenbildung”, blz. 212.

²⁾ Wij laten hier verder de vraag over de wenselijkheid der publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, waarover Hennipman in de „E.-S.B.” van 6 Februari 1946 verschillende belangwekkende opmerkingen maakt, buiten beschouwing. Daarom kunnen wij ook de juridische en organisatorisch-technische problemen onbesproken laten en uitsluitend de aandacht richten op de economische vraagstukken (vgl. Hennipman, „E.-S.B.” van 6 Februari 1946).

³⁾ Zie o.a. het artikel van Mises in „Collectivistic Planning” (ed. Hayek), blz. 106, 110.

⁴⁾ „E.-S.B.” van 23 Januari 1946.

⁵⁾ J. M. Keynes, „The end of laissez-faire”, blz. 32.

⁶⁾ G. Myrdal, *op.cit.*, blz. 53.

⁷⁾ Zie M. Dobb, „Political economy and capitalism”, blz. 221: „The outcome of this analysis would seem to be that expectations on the part of entrepreneurs play a major, indeed a predominant rôle in producing fluctuations of price.... This represents a significant modification of classical theory and its statement of economic law, which leaves little standing of the famous „economic harmonies of laissez-faire”.

beslissingen niet overeenkomen met de vroeger gedane disposities — en er is geen enkele theoretische grond, waarop kan worden aangenomen, dat zij logisch dwingend moeten samenvallen —, kan op theoretische gronden alléén de superioriteit van de vrije huishouding boven de gebondene nooit worden gesteld. Immers in beide gevallen is theoretisch dezelfde „Distanz von Plandaten und Faktischen Daten”⁸⁾, die men zo vaak als de typische trek der geleide economie heeft willen brandmerken, denkbaar.

Het spreekt vanzelf, dat in feite de ondernemers in de concurrentieprijzen wel degelijk een richtsnoer hebben, daar zij zich bij het treffen van hun disposities baseren op de prijzen uit een vorige periode. Doch hiérmede heeft men het streng logische verband tussen de waardering der productiemiddelen en de waarde van het product, dat met behulp hiervan is voortgebracht, doorgesneden. En het is juist dit laatste, wat de liberalisten aan de voorstanders der geleide economie verwijten.

De verwaarlozing van het machtslement in de liberalistische theorie.

Werd hierboven geconstateerd, dat de abstracte liberalistische theorie geen richtsnoer voor het economisch handelen verschafft, veel belangrijker is het nog de vraag onder ogen te zien, in hoeverre de veronderstellingen van de theorie der vrije concurrentie realistisch zijn. Want zelfs al zou kunnen worden bewezen, dat de liberalistische theorie formeel logisch houdbaar is, dient nog de vraag te worden gesteld, of zij als basis kan dienen bij het doorgronden van de huidige economische problematiek. Nu wijst Hennipman er zelfs reeds op, dat ook „in de vrije verkeershuishouding... door de monopolistische macht... de prijzen allerminst een onfeilbaar kompas voor de op optimale welvaart gerichte productie” vormen. Daarom meent hij ook, dat de monopolistische macht zoveel mogelijk dient te worden gebroken om zodoende, via versterking en zuivering van de mededinging, het doelmatige prijsmechanisme te verbeteren⁹⁾. Bij het lezen van deze woorden moet men onwillekeurig aan de diërede van Cobbenhagen denken, waarin hij er, nog slechts enkele maanden geleden, op wees, dat men door het afwijzen van Karl Marx' filosofische grondslag en zijn arbeidswaardeleer het kind met het badwater heeft weggegooid, doordat men zich van Marx' visie „op het proces van kapitaalaccumulatie en ondernemingsconcentratie” veel te gemakkelijk heeft afgemaakt en het monopolieverschijnsel lang en bagatelle heeft behandeld... De meeste leidende theoretische economen bleven het trust- en kartelverschijnsel zien als een onschuldige poging van reglementering der concurrentie zonder essentiële invloed op het gangbare schema der vrije prijsvorming¹⁰⁾.

De economische macht is echter, aldus Eucken, niet irrationeel en mystiek, doch „etwas rational Fassbares, rational Zugängliches”¹¹⁾. Zo blijkt bijvoorbeeld uit een door ons gedaan, nog niet gepubliceerd, econometrisch onderzoek, dat het wel degelijk mogelijk is de invloed van machtsfactoren (i.c. van de vakverenigingen op de hoogte van het contractloon) kwantitatief vast te stellen¹²⁾.

Volgens onze mening is het dan ook één van de meest betreurenswaardige momenten in de ontwikkelingsgang onzer wetenschap geweest, toen men de vroegere naam „political economy” in de neutrale term „economics” heeft gewijzigd. Immers, de economie is, hoe men het ook Wendt of keert, een wetenschap, die zich met maatschappelijke verschijnselen bezighoudt. En wie maatschappelijke

verschijnselen zegt, zegt machtsverhoudingen, zegt politiek. Schraapt men dergelijke machtsverhoudingen uit de economische problematiek, dan komt men er toe, het economisch leven te typeren met behulp van jongens, die noten en appelen ruilen.

Slechts de theorie van de „harmonie économique”, die er met Voltaire's „Candide” van uitging, dat „tout est au mieux dans le meilleur des mondes possibles”, en die meende het vraagstuk der machtsverhoudingen te kunnen herleiden tot de economische categorie der „intensiteit van de vraag”, heeft een dergelijke „neutraliteitspolitiek” in de economie kunnen bewerkstelligen, met alle gevolgen van dien. Engeland, het land, waar de „Fable of the bees” van de Mandeville het sterkst heeft doorgewerkt, heeft hier betrekkelijk nog het minst onder te lijden gehad, doch in Frankrijk, waar de leer der „harmonie économique” hoogtij vierde (en ditzelfde geldt ook voor de Oostenrijksche School), werd de economische wetenschap steeds steriel en wrevelig wendden zich tal van jongeren af van zo'n gebrek aan zin voor de realiteit. Men legde slechts Böhm-Bawerk's analyse der prijsvorming naast Burns' „Decline of competition” en men begrijpt precies, waar de schoen wringt.

De Overheid als nieuwe machtsfactor.

De theorie der volledige concurrentie kon en mocht de analyse der machtsfactoren buiten beschouwing laten, daar bij een dergelijke marktform per definitie noch de individuele aanbieder, noch de individuele vrager enige invloed op het tot stand komen der prijzen kan uitoefenen. Nu kan men misschien, zoals Hennipman feitelijk doet, met een zekere heimwee terug verlangen naar de goede oude tijd, toen men de inbreuken op de vrije concurrentie als uitzonderingsgevallen kon behandelen en een aesthetisch bevredigend gesloten systeem kon opstellen, doch moderne theoretici als Chamberlin, Robinson en von Stackelberg hebben op overtuigende wijze aangetoond, dat de toestand van volledige concurrentie een grensgeval is, dat enerzijds het terrein der marktvormen afsluit, zoals dat gebied anderzijds begrensd wordt door het bilaterale monopolie.

In nagenoeg alle moderne markten spelen machtsverhoudingen een rol van betekenis en hiermede komen wij gelijktijdig tot de theoretische fundering van het stelsel der geleide economie. Indien en voorzover het waar mocht zijn, dat de concurrentieprijs inderdaad de functie als zuiver „distributieve” prijs kon uitoefenen (wij laten hier dus buiten beschouwing, of dit in theorie formeel logisch ook het geval was), kon men een geleide huishouding wel op sociaal-ethische gronden, eventueel ook met conjunctuurtheoretische argumenten, verdedigen, doch daarmede was het arsenaal dan ook uitgeput. Zoals de toestand nu is, ligt de zaak geheel anders. De invloed, welke machtsfactoren op de prijsvorming uitoefenen¹³⁾, maakt, dat er niet meer de minste garantie is, — niet alleen theoretisch, doch, wat minstens even belangrijk is, voor de praktijk —, dat alle beschikbare productieve capaciteit volgens het grensnut wordt aangewend. Onder dergelijke omstandigheden komt een stelsel van geleide economie dan ook voor de theorie op een heel ander niveau te staan. Zoals Hennipman in de „E.-S.B.” van 6 Februari jl. zeer treffend opmerkt, is hiertoe niet voldoende, dat de Overheid toezicht op het bedrijfsleven uitoefent, doch is een duidelijke en positieve leiding van het bedrijfsleven van overheidswege noodzakelijk¹⁴⁾.

Nu is het immers niet meer zo, dat de geleide economie in de plaats treedt van een stelsel, dat theoretisch een maximaal product garandeerde, doch de geleide economie dient er juist voor te zorgen, dat de individuele machtsinvloeden gecorrigeerd en daarna gecoördineerd worden tot een stelsel, dat naar een maximale productie of, ver-

⁸⁾ W. Eucken, „Die Grundlagen der National-ökonomie”, blz. 171.

⁹⁾ Hennipman, op.cit., blz. 52.

¹⁰⁾ M. J. H. Cobbenhagen, „Over de grondslagen en motieven van het economisch handelen”, blz. 10.

¹¹⁾ W. Eucken, op.cit., blz. 246.

¹²⁾ Het bleek namelijk, dat de correlatie aanzienlijk verbeterde, indien ter verklaring van de regionale verschillen in de contractlonen, naast de verschillen in de kosten van levensonderhoud, een politieke factor (te weten het aantal stemmen, dat bij de laatste gemeenteraadsverkiezingen in de onderscheiden economisch-geografische gebieden op de progressieve partijen was uitgebracht) in aanmerking werd genomen.

¹³⁾ Uitvoeriger nog: H. Möller, „Kalkulation, Absatzpolitik und Preisbildung”, blz. 187; W. Eucken, op.cit., blz. 318.

¹⁴⁾ „E.-S.B.” van 6 Februari 1946, blz. 90.

moedelijk juister¹⁵⁾, naar een maximale bezetting van de productieve capaciteit streeft.

Men dient hierbij niet uit het oog te verliezen, dat onder een stelsel van vrije economie in theorie elke ondernemerswinst is uitgesloten. De ondernemer heeft in een dergelijk systeem feitelijk geen plaats¹⁶⁾ (dit is wel een van de grootste paradoxen in een systeem, waarin de ondernemer anderzijds als de kernfiguur van het economisch leven wordt getekend), en bij de verklaring van de ondernemerswinst moest men zich dan ook beroepen op „wrijvingen”. Hieruit vloeit echter tevens voort, dat iedere door „wrijving” ontstane winst een afwijking tussen de theoretisch juiste „distributieve prijs” en de marktprijs tengevolge heeft. Kon men deze afwijkingen in de liberalistische theorie als „tijdelijk” kenmerken, bij de monopolistische marktform is dat zeker niet meer het geval. Dat onder dergelijke omstandigheden een nieuwe machtsfactor de Overheid, gaat optreden, die bij haar maatregelen het sociaal economisch motief¹⁷⁾ laat prevaleren boven het privaat economisch motief, kan de maximering van het maatschappelijk product dan ook slechts ten goede komen. Zo wijst bijvoorbeeld Wicksell er op, dat „a collectivistic society would afford a much better guarantee for the rapid accumulation of capital than does the existing individualistic society”¹⁸⁾.

Nieuwe methoden om de behoeften te meten.

Tot slot dient de vraag onder ogen te worden gezien, van welke criteria een centraal orgaan in de geleide economie moet uitgaan, indien wordt aangenomen, dat de marktprijzen niet, zeker niet steeds, het juiste richtsnoer geven. Loopt men dan niet het gevaar in de toestand te geraken, welke Mossé meent in 1931 als typerend voor de S.U. te mogen weergeven, waarbij „les magasins d'état offraient de l'eau de Cologne, des jeux de cartes et des bonnets de cuisines, alors que les paysans auraient voulu du sel, du pétrole et des vêtements”¹⁹⁾, welke toestand inderdaad niet veel aantrekkelijker is dan die, welke wij in die tijd in de landen met een ongebonden stelsel kenden, toen de producenten wel precies wisten wat moest worden voortgebracht, doch de consumenten een gebrek aan koopkracht hadden.

Indien men, als schrijver dezes, gedurende enige jaren nagenoeg dagelijks budgetonderzoekingen heeft bestudeerd, zal men dit probleem zeker niet onoplosbaar vinden. Dan wordt het duidelijk, dat de in dit verband zo vaak aangehaalde verscheidenheid in de behoeften der consumenten toch wel in zeer sterke mate aan wetmatigheden onderhevig is.

Deze budgetonderzoekingen stellen de Centrale leiding in staat een sociaal gewenst en economisch realiseerbaar²⁰⁾ verzorgingsniveau te bepalen, daar de budgetstatistieken immers inzicht geven in de verbruiksgewoonten bij verschillende welstandsgraden. Tevens kunnen hierbij van dienst zijn de diverse inventarisonderzoekingen, welke in staat stellen het bezit aan duurzame verbruiksgoederen in de diverse inkomensklassen te leren kennen.

Uiteraard behoeven deze gegevens de nodige correcties, daar zij immers ten dele afhankelijk zijn van een prijsmechanisme, dat, zoals hierboven werd uiteengezet, niet in alle opzichten kon bevredigen, en anderzijds mede bepaald zijn door inkomensverhoudingen, welke niet meer kunnen worden aanvaard. *Men zal dus naar andere dan de tot nu toe gebruikelijke behoeftenindicatoren (te weten*

¹⁵⁾ Dit vraagstuk wordt hier echter buiten beschouwing gelaten.

¹⁶⁾ Zie A. L. S. P. Stallaert, „De ondernemer in de gebonden volkshuishouding”, blz. 12.

¹⁷⁾ M. J. H. Cobbenhagen, op.cit., blz. 20, spreekt in dit verband van het „motief van het algemeen belang”.

¹⁸⁾ K. Wicksell, „Lectures”, I, blz. 212.

¹⁹⁾ R. Mossé, „L'économie collectiviste”, blz. 79; hoewel wij deze uitspraak geheel voor rekening van den schrijver moeten laten, wordt hier in ieder geval het grote probleem voor de centraal geleide huishouding precies getypeerd.

²⁰⁾ Dit laatste in verband met de inventaris der beschikbare productieve capaciteit en der import- (dus ook export-) mogelijkheden.

de prijzen) in het economisch leven moeten gaan zoeken Wij verhelelen ons niet, dat men nog slechts aan het begin van een dergelijke evolutie van ons maatschappelijk leven staat, doch de mogelijkheden om nieuwe wegen in te slaan zijn zeker aanwezig. Wij denken hierbij in de eerste plaats aan *enquêtes*, die een inzicht in de gevoelde behoeften kunnen verschaffen en tevens kunnen leren kennen, welk gedeelte van het beschikbare inkomen de consument voor het bevredigen dezer behoeften zou willen afzonderen. Daarnaast kunnen ook de adviezen van georganiseerde verbruikers (o.a. coöperatieve verenigingen en huisvrouwenverenigingen) hier nuttig werk verrichten.

Op grond van al deze gegevens zal de centrale leiding een uiteindelijk behoeftenschema kunnen ontwerpen (dat uiteraard op gezette tijden zal dienen te worden herzien), waarmede zij dan vervolgens de loon- en prijs-politiek coördineren. Het ware wenselijk, dat binnenkort de principiële economische bepaalbaarheid van deze samenhang wordt uiteengezet. Hier zij slechts volstaan met het geven van enige ruwe lijnen, ter schetsing van de mogelijkheid en der wenselijkheid ener geleide economie.

Naschrift: Prof. Hennipman deelde ons, na het ter perse gaan van dit artikel mede, dat hij geen principiële critiek op de geleide economie had willen leveren, doch slechts zijn bezwaren tegen het corporatieve karakter van het „wetsontwerp bedrijfsorganisatie” wilde kenbaar maken. Daar hij echter het „misverstand”, dat zijn artikel had verwerkt, ook reeds van andere zijde had bemerkt, is hij van zins op deze kwestie terug te komen.

L. J. ZIMMERMAN.

WISSELKOERS, PRIJSPEIL, HEFFINGEN EN DE FINANCIERING VAN ONS BEDRIJFSLEVEN.

De mededeeling van den minister van Financiën in zijn „Nota inzake het financieele beleid”, behelzende de aankondiging van het definitieve karakter van de naoorlogsche devaluatie van den gulden, heeft daarom zulk een verstrekkende betekenis, daar alle teekenen erop wijzen, dat de Vereenigde Staten staan voor een tijdvak van vrij aanzienlijke loonsverhoogingen en prijsverhoogingen. Bedriegen de voortteekenen in dat verband niet, dan moeten wij er dus op voorbereid zijn, dat ons prijspeil — en na het „inloopen” van den achterstand in arbeidsproductiviteit ook ons loonpeil — in vergelijking tot 1939 zal stijgen tot een niveau, waarin cumulatief de volgende invloeden verwerkt zijn: ten eerste de reeds hier zoowel als elders plaatsgehad hebbende stijging, vervolgens de stijging, die thans in de Vereenigde Staten voor de deur staat, en tenslotte bovenop dat alles een „opslag” met 40 pCt. uit hoofde van de guldenvaluatie. Wanneer men bedenkt, dat een totale stijging van het prijspeil elders met bijv. 50 pCt. — wat toch werkelijk geen tendentius hoog gekozen cijfer is — een „pariteit” heeft van een stijging met 110 pCt. hier te lande (50 pCt. plus 40 pCt. van 150 pCt.), dan is het duidelijk, dat wij nog heel wat „aanpassing” noodig hebben om op het niveau te belanden, waar wij uiteindelijk „thuishooren”.

De gevolgen van de loon- en prijspolitiek, die het directe uitvloeisel zijn van het handhaven der gekozen buitenlandsche waarde voor den gulden, zullen zeer verstrekkend zijn, en zich tot in lengte van jaren op velerlei gebied doen gevoelen. Ik wil in deze beschouwing slechts de aandacht vestigen op één aspect van dit vraagstuk, dat voorheen nimmer in verband met het vraagstuk van de muntontwaarding werd vermeld, omdat daarvoor ook onder normale omstandigheden geen speciale reden was. Gezien echter de uitzonderlijke situatie te onzent, is er alle aanleiding dit probleem thans wel aan de orde te stellen. Ik doel op den invloed van de prijsstijging op den financieringsopzet van het bedrijfsleven.

Prijsstijging beteekent alleen al daardoor evenredige vergrooting van kapitaalbehoefte. Aan die vergroote behoefte zal echter onder normale omstandigheden geruischloos en automatisch worden voldaan, doordat de kapitaalwaarde van de bedrijfsinvesteeringen (zoowel vaste als vlottende bedrijfsactiva) stijgt. De waarde van de activa verschaft dus, behoudens wrijvingsweerstand, waarop in het kader van deze summier beschouwing niet nader behoeft te worden ingegaan, zelve het benodigde kapitaal om de hoogere waarde te kunnen financieren. Zoo ligt althans de situatie onder normale omstandigheden. En daarom heeft dan ook een inflatoire prijsbeweging over het algemeen niet geleid tot problemen bij de financiering van het bedrijfsleven.

Nu liggen in ons geval intusschen de verhoudingen niet zoo simpel, dat men, onder verwijzing naar vorenstaande algemeene conclusies, kan stellen, dat de te verwachten prijsstijging geruischloos zal kunnen worden gefinancierd. In dit verband immers zijn de volgende factoren te bedenken:

1. De „zelffinanciering” van een prijsstijging geschiedt slechts dan, wanneer de goederenvoorraad in den ruimsten zin des woords (vaste goederen, outillage en bedrijfsactiva) op het normale niveau staat en blijft staan en wanneer dus ook de afschrijvingsbestanddeelen, naarmate ze beschikbaar kwamen, weer geherinvesteerd zijn;

2. de waardeverhoging, die het gevolg is van prijsverhoging, moet in het bedrijf blijven, en dus niet bijv. worden „wegbelast”.

Toetsen wij deze fundamentele eischen aan de feitelijke situatie te onzent, dan blijkt het volgende:

a. de meeste ondernemingen kwamen den oorlog uit met een goederenvoorraad en een outillagepark, die ver beneden het peil van vóór den oorlog lagen en ver beneden het niveau, dat voor een normale bedrijfsvoering noodig is.

De tegenwaarde van de vermindering der bedrijfsactiva was ten deele in liquide middelen aanwezig, anderdeels echter niet aanwezig („gevorderde” en door oorlogsgeweld vernietigde grondstoffen en machines). Voorzover de tegenwaarde aanwezig is, zal dat ten deele het geval zijn op basis van een prijsniveau hooger dan 1939 (geliquideerde goederenvorraden), ten deele echter wel op basis van het vooroorlogse prijspeil, althans ver beneden het te verwachten niveau. Dit laatste zal in het bijzonder het geval zijn met betrekking tot afschrijvingsbestanddeelen, die in de oorlogsjaren niet voor herinvesteering konden worden aangewend.

b. zeer vele ondernemingen hebben in het tijdvak September 1944 tot Juli 1945 of later vrij omvangrijke bedrijfsverliezen geleden, waardoor een stevige bres is geslagen in de middelen, die noodig waren om outillage en voorraad weer op peil te brengen.

c. volgens de thans ter beschikking staande gegevens zou het in het voornemen liggen om de vermogensaanwasheffing, o. a. door ondernemingen op te brengen, te baseeren op den *nominalen* vermogensaanwas, met hoogstens een kleine franchise voor „schijnaanwas” in verband met de stijging van het prijspeil. In die gevallen, waarin de bedrijven de prijsstijging zelf konden financieren of omdat zij hun goederenvoorraad op peil hielden, dan wel omdat zij kans hadden gezien een voldoende tegenwaarde aan liquide middelen te kweken om de prijsstijging bij heraanwinst daarvan te dekken, zal dus de V.A.B. deze financieringsbron aantasten.

d. ook de vermogensheffing zal tenslotte in bedrijven, waarvan het vermogen direct vermengd is met dat van de eigenaars (firma's, familie-N.V.'s e. d.), een omvangrijk beroep doen op de middelen, die het bedrijf ten dienste staan.

Voegt men al deze factoren samen, dan kan men zonder overdrijving tot de conclusie komen, dat de prijsstijging, waartoe o. a. de gevolgde wisselkoerspolitiek onvermijdelijk moet voeren, zonder eenigen twijfel moet leiden tot kortsluiting in den financieringsopzet van vele ondernemingen, wanneer tegelijkertijd de opzet van de fiscale wetgeving is om nominale vermogensaanwas te confiskeeren, en voorts de oorlogsschade vergoed wordt op basis van het vooroorlogse prijspeil.

T. a. v. bedrijven, die in gereede mate acces hebben tot de kapitaalmarkt, zal dit probleem op den duur wel kunnen worden opgelost, zoodra althans de situatie, meer in het bijzonder met betrekking tot de a.s. heffingen, zoover opgeklaard is, dat iedere kapitaalbezitter ongeveer weet, waaraan hij toe is. Met betrekking echter tot de kleine en middelgrote bedrijven ligt hier een probleem, dat geenszins eenvoudig is. Dat soort bedrijven zal natuurlijk in de eerste plaats trachten het kapitaaltekort aan te vullen door het opnemen van bankcrediet. Gezien echter de orde van grootte der financieringsbehoeften en de verhouding meer in het bijzonder tusschen de eigen middelen, die overblijven na de betaling der heffingen, en de vreemde middelen, die noodig zijn, zal het dekken dier behoefte veelal nauwelijks mogelijk zijn op basis van de grondslagen eener gezonde credietpolitiek. Reeds thans is over het algemeen de ervaring terzake van het bankcrediet, dat veelal crediet wordt gevraagd tot aan den rand van het verantwoorde. Hoe zal dit dan worden, wanneer straks de heffingen het eigen vermogen stevig hebben gekortwiekt en de voortgaande prijsstijging (want daarvan is, nu de teerling op het stuk van den wisselkoers blijkbaar definitief is geworpen, het eind nog lang niet in zicht) de kapitaalbehoefte steeds verder doet stijgen?

De verhoudingen te onzent liggen inderdaad op het oogenblik aldus, dat een prijsstijging niet, zooals onder normale omstandigheden inderdaad *grosso modo* verwacht kan worden, zich zelf financiert. Want: of de goederenvoorraad is niet aanwezig en is destijds omgezet in contanten op een lager prijspeil dan het straks geldende, dan wel de voorraad is wel aanwezig, c.q. omgezet op een prijspeil overeenkomend met het verwachte, maar het „accres” wordt dan wegbelast. Een prijsstijging van den omvang, zooals wij die hier nu moeten verwachten, zal derhalve niet te onderschatten financieringsproblemen voor het bedrijfsleven scheppen, zulks hoven en behalve de vraagstukken, die steeds rechtstreeks verbonden zijn met elke muntontwaarding.

Slechts indien als gevolg van den technischen vooruitgang in den oorlog de arbeidsproductiviteit over eenige jaren zou blijken dusdanig te zijn vooruitgegaan, dat het prijspeil niet noemenswaard hooger uitkomt dan voor den oorlog, zouden de vorenomschreven consequenties niet behoeven te worden gevreesd. Dit lijkt intusschen een te overmatig optimisme om er ernstig mee rekening te kunnen houden, hoewel de tendens tot prijsdaling uit hoofde van toenemende productiviteit op den duur zich ongetwijfeld zal doen voelen. Maar de stijgingsfactoren van loonsverhoging en devaluatie zijn, naar valt aan te nemen, te drastisch om door dit element te kunnen worden gecompenseerd.

Ik ben mij ervan bewust, dat het hierboven aangevoerde probleem slechts zeer summier werd aangeduid, en dat verschillende stellingen dusdanig ruw geschetst zijn, dat het niet verder gaat dan een probleemstelling, en zelfs die nog slechts globaal en onvolledig. Het vraagstuk is echter van voldoende algemeen belang, om t. z. t. nader te worden geanalyseerd, alvorens de practische politiek terzake van de met deze materie samenhangende vragen vasten vorm aanneemt. Een verderstreckende pretentie dan terzake de knuppel in het hoenderhok te werpen, heeft deze beknopte schets niet.

C. A. KLAASSE.

BUREAUCRATIE.

Bureaucratie in vrije en in geleide economie.

De theoretisch-economische discussie over de wenselijkheid van vrije economie of geleide economie is niet nieuw. In de geschiedenis zijn perioden aan te wijzen, waarin de voorstanders van de vrije economie de overhand hebben boven die van de geleide economie, terwijl ook perioden zijn waar te nemen, waarin het omgekeerde het geval is. De crisis na 1929, die als noodzakelijk gevolg een sterke toeneming van het overheidsingrijpen met zich bracht, en de oorlog na 1939, die dit overheidsingrijpen bestendigde en versterkte, hebben deze discussie — na een korte rust — weer doen herleven. Hoewel de staatsbemoedigen na 1929 en na 1939 geheel verschillende oorzaken had — in groote lijnen en daarmee globaal en onvolledig gesteld: na 1929 de overvloed en na 1939 de schaarschte — doet dit aan het feit van beperking en besnoeiing van het particuliere initiatief niets af. Slechts de mate, waarin dit geschiedde, verschilde.

Tot de felle tegenstanders van de geleide economie behoort Ludwig von Mises. In vele geschriften¹⁾ ontkent hij de mogelijkheid tot rationeel economisch handelen onder een systeem van geleide economie. Dit systeem belemmert de vrije prijsvorming, zonder welke het niet mogelijk is de meest doelmatige keuze te doen uit de verschillende aanwendingsmogelijkheden van de productieve krachten.

In een recente publicatie verdedigt von Mises deze stelling opnieuw, nu evenwel bezien vanuit een zeer actuele gezichtshoek: de bureaucratie²⁾.

Von Mises beschouwt bureaucratie als het bestuursstelsel, dat op geheel tegengestelde principes gebouwd is als het systeem, waarbij het winststreven leidend motief is. Volgens von Mises loopt de tegenstelling tusschen bureaucratie en niet-bureaucratie daarom parallel aan die tusschen geleide economie en vrije economie. In de laatste worden, aldus von Mises, onder het scherp critische oordeel van den consument alle middelen aangewend om de meest doelmatige productie en distributie te bewerkstelligen. Het feit, dat de consument volgens door eigen belang bepaalde maatstaven een oordeel velt over de aangeboden economische prestaties, door deze al dan niet in ruil voor de gevraagde prestatie (de prijs) te aanvaarden, is een drijfveer om de grootste doelmatigheid te benaderen. Iedereen, onafhankelijk van zijn positie, zal onder deze omstandigheden persoonlijk initiatief aan den dag leggen en, volgens eigen gedachte en werkwijze het maximale nut met minimale verspilling trachten voort te brengen. Het hieruit voortvloeiende rendement is voor hem een waarborg tot behoud of verbetering van de door hem in het economische proces ingenomen plaats. De controle op de doelmatigheid is de in geld uitgedrukte verworven winst. Met het oog op de mogelijkheid tot aanwending van dit controlemiddel hebben veel grootbedrijven een organisatievorm aangenomen, volgens welke zij deelbaar zijn in comptabel op zichzelf staande eenheden met eigen winst- en verliesrekening.

Scherp hiertegenover stelt von Mises het bureaucratisch beheer, waarbij het winstmotief — ondanks eventueel langs democratischen weg aangewezen begrotingsbudgetten — geen rol speelt. Van den top uit worden centraal richtlijnen vastgesteld, tot welke uitvoering algemeen geldende regels worden vastgelegd. Ter voorkoming van gedecentraliseerd despotisme en willekeur op hiërarchie lagere plaatsen, dienen deze regels strikt nagevolgd te worden. Aan de gestelde regels wordt dan ook trouw de hand

gehouden, waarbij voor persoonlijk initiatief en vernuft geen ruimte overblijft. Daar de positie van den functionaris niet, of nauwelijks, beïnvloed wordt door de door hem bereikte resultaten, gevoelt hij dit niet als een storende vrijheidsbeperking. Een eventueel gevoelde drang tot service wordt hierdoor gedood. Deze constellatie en het ontbreken van een controleerende winst- en verliesrekening doen den prikkel tot doelmatigheid vervallen, waarvan verstarring het gevolg is.

Volgens von Mises is de werking van het overheidsapparaat kenmerkend voor het systeem van bureaucratie. Naarmate de Overheid meer in het economisch leven ingrijpt, neemt de verstarring hierin grooteren omvang aan. Mede op grond hiervan verwerpt hij elk vorm van overheidsingrijpen in het economische gebeuren.

Aan deze algemeene probleemstelling knoopt von Mises bespiegelingen vast over den bureaucraat, waarvan volgens hem de overheidsambtenaar het specimen is. Hij meent vast te kunnen stellen, dat deze ook psychologisch noodzakelijk verre af moet staan van den naar winst strevend en hierdoor op doelmatigheid gericht mensch. Von Mises ziet den bureaucraat als een sleurmensch, voor wien het aantal sporten, dat hij op de hiërarchieke ladder beklimt, evenredig is met het aantal door hem vervulde dienstjaren³⁾.

Bij deze beschouwingen toont von Mises zich nog een bewonderaar van den irreëlen homo-economicus, daarbij ten onrechte het feit miskennend, dat het streven naar efficiëncy eveneens gevoed wordt uit andere bronnen dan uit winststreven. Het is juist op die andere motieven, dat in de practijk een sterk beroep wordt gedaan.

Bureaucratie in de tusschenvormen van vrije en geleide economie.

In de discussie rondom het probleem vrije economie of geleide economie is een algemeene ontwikkeling waar te nemen. Een ontwikkeling, die onder andere door Röpke wordt aangeduid met „de derde weg“⁴⁾. De derde weg is een tusschenvorm tusschen de volledig geleide economie en de volstrekt vrije economie. Het is de economische organisatievorm, waarin de Overheid centraal de algemeene lijnen van het economisch verkeer aangeeft, doch binnen welke lijnen het bedrijfsleven de vrijheid heeft, de uitwerking en de praktische uitvoering zelf ter hand te nemen. Dit beteekent, dat het bedrijfsleven zichzelf organiseert en een apparaat schept, dat onder zijn eigen auspiciën datgene verricht, dat onder een systeem van volledig geleide economie door de Overheid gedaan zou worden.

De vorm dus, waarin de organisatie van het bedrijfsleven een deel van de werkzaamheden van de centrale Overheid overneemt. Hoe ligt nu in deze constellatie, uitgaande van de bovenomschreven probleemstelling van von Mises, het vraagstuk van de bureaucratie?

Ook in een zelfstandige organisatie van het bedrijfsleven zijn de door haar functionarissen verrichte prestaties niet in geld uitgedrukte winst meetbaar. Evenals bij het overheidsapparaat zal een begrotingsbedrag de grenzen aangeven, waarbinnen de uitgaven beperkt moeten blijven, maar dit is geen garantie voor doelmatigheid. Wat echter wel een verschil vormt met het overheidsapparaat is, dat het bedrijfsleven zelf toezicht houdt op zijn organisatie en volgens zijn eigen maatstaf van winst na kan gaan, of het door de organisatie geleverde nut inderdaad opweegt tegen de offers, die het zich voor haar bestaan getroost. Een meer directe controle dus, die den prikkel tot doel-

¹⁾ Zie o.a.: L. von Mises: „Die Wirtschaftsrechnung im Sozialistischen Gemeinwesen“, Jena 1920. — L. von Mises: „Nationalökonomie. Theorie des Handelns und des Wirtschaftens“, Genève 1940. — J. Kaufmann: „Quelques problèmes économiques d'une société collectiviste“, Genève 1945.

²⁾ L. von Mises: „Bureaucracy“, London 1945.

³⁾ In zijn psychologische analyse van den bureaucraat komt von Mises tot vrijwel gelijke conclusies als A. M. Meerloo in het aan dit probleem gewijde hoofdstuk van zijn boek „Psychologische defensie en andere essays over dezen tijd“, Den Haag 1937.

⁴⁾ W. Röpke: „Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart“, Zürich 1941.

matigheid kan verhoogen⁵⁾. Hier staat echter tegenover, dat de bedrijfsorganisatie niet alleen tot taak heeft op de bres te staan voor de belangen van het bedrijfsleven of van het speciaal door haar vertegenwoordigde deel van het bedrijfsleven, maar ook tot taak heeft het algemeen belang te dienen. Hierdoor kan de directe controle van het geheele of van het desbetreffende deel van het bedrijfsleven in belangrijke mate aan effectiviteit inboeten. De organisatie van het bedrijfsleven heeft immers mede tot taak de door de Overheid aangegeven richtlijnen tot uitvoering te brengen, hetgeen de mogelijkheid met zich brengt, dat een het persoonlijk initiatief doodend keurslijf van bepalingen ontstaat met dezelfde gevaren van verstarring, die ook bij de volledige van overheidswege geleide economie te vreezen zijn.

De positie van den functionaris van de bedrijfsorganisatie loopt hierdoor in zekere mate parallel aan die van den overheidsambtenaar. Daarom behoort ook in den mengvorm van de tot in details centraal geleide economie en van de volledige vrije economie — de derde weg — het ontstaan van bureaucratie, met ontaarding in verstarring, tot de reële mogelijkheden. Het verschil met de geheel door de Overheid gedirigeerde economie is echter, dat — zooals boven omschreven — de mogelijkheid tot efficiëntie groter is. In de positie van den overheidsfunctionaris in de gehele ambtelijke hiërarchie, zooals door Drs. Bakkenist behandeld in „E.-S.B.” van 29 November j.a., wordt evenwel ook in den mengvorm weinig verandering gebracht⁶⁾. Ook in dezen vorm van economische organisatie blijft den functionaris van Overheid en van bedrijfsorganisatie een positie toebedeeld, die in belangrijke mate onafhankelijk is van het waardeeringsoordeel van den consument, die juist in de vrije economie een zoo groote betekenis kan hebben door zijn critisch oordeel, dat veelal met weiniger erbarmen met weinig mededoogen geveld wordt. Een oordeel echter, dat het centrale inzicht mist om leidraad te zijn bij beslissingen, die het algemeen economisch belang betreffen.

Bureaucratie in overgangstijd.

De door oorlog en bezetting veroorzaakte schaarschte leidde de laatste jaren tot ingrijpende overheidsbemoeienis met het economisch leven. De overgang van oorlogs- naar vredeseconomie, die zich momenteel voltrekt, wordt onder andere gekenmerkt door overgang van schaarschte naar minder schaarschte. Ook in deze fase is het slechts mogelijk, en daarom noodzakelijk, volgens centraal vastgestelde en tot uitvoering gebrachte regelen de beperkt beschikbare productiefactoren tot het uiterste te benutten en de opbrengst rechtvaardig te verdeelen. Schaarschte geeft weinig mogelijkheid tot soepelheid en tot afwijken van algemeene regels. Dat dit op sommige terreinen tot verstarring leidt, is begrijpelijk. Met het afnemen van de schaarschte vervalt echter tevens voor vele overheidsmaatregelen de noodzaak van hun bestaan. Een steeds toenemend aantal opheffingen hiervan is dan ook te verwachten. De veel geuite klachten tegen verstarring en bureaucratie zijn in wezen dikwijls geen klachten tegen het bestaande systeem, maar tegen de nog steeds heerschende schaarschte. Naar gelang de schaarschte afneemt, zal veelal de aanleiding tot een groot aantal dezer klachten vervallen.

In het licht van dezen overgang van schaarschte naar minder schaarschte kan men, naast het opheffen van beperkende overheidsmaatregelen, ook een streven van de Overheid waarnemen om een groot deel van zijn bevoegdhe-

⁵⁾ In dit verband dient te worden opgemerkt, dat deze stelling in den oorlog in de organisatie Woltersom niet altijd door de feiten gestaafd werd. Redenen hiervan zijn, dat in deze organisatie geen democratie bestond (zooals van een behoorlijke bedrijfsorganisatie verwacht mag worden) en dat bovendien tijdens den oorlog in het algemeen minder op efficiëntie werd gelet, dan op de zorg voor onderduikers e.d.

⁶⁾ Drs. S. C. Bakkenist: „De geleide economie als technisch-organisatorisch probleem” in „E.-S.B.” van 29 November 1945.

den aan het bedrijfsleven over te dragen. Het recent gepubliceerde voorontwerp van wet op de bedrijfsschappen is mede een illustratie van den wensch om ook uit economisch-organisatorische overwegingen de tot verstarring leidende krachten te breken.

De verwezenlijking van de in dit voorontwerp belichaamde voorstellen betekent immers, dat een belangrijk deel van de uitvoerende werkzaamheden van de Overheid door het bedrijfsleven zelf overgenomen zullen worden. De Overheid zal zich hierdoor in belangrijke mate kunnen beperken tot haar centrale beleidstaak. Een taak, die van de ambtenaren een op zijn minst gelijk verantwoordelijkheidsgevoel en gelijke persoonlijkheid eischt, als die van functionarissen met een analoge positie in het bedrijfsleven. Ter voorkoming van ongewenschte verschuivingen naar het bedrijfsleven, zal de ambtelijke functionaris dan ook onder evenwaardige materiele omstandigheden dienen te worden gesteld als de niet-ambtelijke.

De met deze ontwikkeling gepaard gaande inkrimping van het overheidsapparaat zal de mogelijkheid tot efficiëntie-controle vergrooten, terwijl ook door middel van de verantwoordelijkheid van den Minister aan de volksvertegenwoordiging, de laatste hierop een gunstigen invloed zal kunnen uitoefenen. In dit verband zij eveneens de gunstige werking vermeld, die uit kan gaan van de zich onder andere in de pers uitende publieke opinie.

Deze overgang van het uitvoerende deel van het apparaat van de Overheid — waarin, zooals de praktijk bevestigt, juist in belangrijke mate het gevaar van verstarring schuilt — naar het bedrijfsleven zal uit bovenomschreven overwegingen er toe kunnen bijdragen om het verstarringselement aan kracht te doen inboeten.

In de huidige ontwikkeling kan daarom wellicht tevens een eerste stap gezien worden om, von Mises ten spijt, de uitspraak van den huidige minister van Handel en Nijverheid tot verwezenlijking te brengen, n.l. deze, dat in „iederem ambtenaar de geest des ondernemers leven moet!”

M. WEISGLAS.

DE VOORUITZICHTEN VAN DEN NEDERLANDSCHEN LANDBOUW.

Hoewel op het oogenblik de afzet van landbouwproducten nog op geen enkele moeilijkheid stuit, kan men de toekomst van onzen landbouw bezwaarlijk als zeer rooskleurig beschouwen. Zoolang de daling van de productie, die door den oorlog is veroorzaakt, niet is hersteld, kan aan de vraag naar granen en vetten, vleesch en zuivel, groenten en fruit niet worden voldaan, ook al omdat deze vraag tengevolge van de ontberingen voor verschillende producten levendiger is dan vroeger. Er is ten eerste een grootere drang naar verzadiging, ten tweede mankeeren nog voorheen belangrijke aanvullingsvoedsels, als bijv. bananen, terwijl bovendien de distributie door het invoeren van het gemiddelde verbruik als algemeen verbruik de totale vraag vergroot heeft. Met name is dit het geval met melk. Voor het eerst sinds den vorigen oorlog kent de landbouw daardoor totaal onverzadigde markten. Deze toestand zal echter niet voor onafzienbaren tijd voortduren en voor sommige producten zelfs maar zeer kort; al ons streven is op het gebied van landbouw en voeding voorloopig nog gericht op snelle verzadiging van ons volk, parallel loopend met herstel van de productiviteit van den landbouw.

Dat deze beide doeleinden verwezenlijkt moeten worden, is niet slechts een gevolg van de eenvoudige reden, dat het op peil brengen van de voeding één der eerste welvaarts-eischen is, doch ook van de noodzaak onze economische afhankelijkheid van het buitenland zoo snel mogelijk te doen verminderen. Tegelijk komen echter ook andere eischen van volkshuishoudelijken aard aan de orde, want

behalve productief moet de Nederlandsche landbouw ook voldoende rendabel zijn, aangezien anders de boeren en tuinders weer gesteund zouden moeten worden om een redelijk bestaan te hebben. Het Nederlandsche landbouwvraagstuk wordt de hebscht door een mengeling van sociale en economische eischen, die als één organisch geheel moeten worden beschouwd.

Indien ons agrarisch bedrijf bij een ten top gevoerde productie een voldoende afzetgebied in ons eigen land vond, zouden zich betrekkelijk weinig moeilijkheden voordoen. Doch dit is niet het geval. Bij het in ons land gebruikelijke bedrijfstype, waarbij een aantal specifieke veredelingsproducten wordt voortgebracht, ontstaat na de vrij gemakkelijk te bereiken binnenlandsche verzadiging een overschot, dat uitgevoerd moet worden. Hoe gewenscht die uitvoer ook, van Nederlandsch standpunt bezien, is, het is de vraag, of er inderdaad in hetbuitenland voldoende afzet verkregen kan worden. Dit nu is geenszins zeker, alhoewel de verkoopmogelijkheid naar Engeland de aanvankelijk zeer sombere verwachtingen schijnt te logenstraffen. Als uitgangspunt nemen wij, dat het bedrijfstype, hetwelke een exportoverschot oplevert, niet opgegeven mag worden, omdat het alternatief: het richten van de productie uitsluitend op de binnenlandsche markt, gekoppeld is aan een bedrijfstype met onvoldoende arbeidsgelegenheid. Op dit punt zal nog nader worden ingegaan.

Bezien wij echter allereerst de positie, waarin ons agrarische bedrijf zal komen te verkeren, zoodra de hongernasleep van den oorlog zal zijn gestild. Zeker is het, dat die positie aanmerkelijk zwakker zal zijn dan vóór den oorlog. In die periode waren onze voornaamste buitenlandsche afnemers vooral Engeland en Duitsland. Hoe zal dit aspect zich in de toekomst echter ontwikkelen? Ten aanzien van Engeland zien we twee verschijnselen, die onze afzet daar bedreigen. Deze zijn ten eerste de uitbreiding van de cultuuroppervlakte en zij de intensivering van het bedrijf in het Vereenigd Koninkrijk zelf; en ten tweede een waarschijnlijk toenemende reserveering van de Engelschbinnenlandsche markt voor de Dominions. Gerekend moet worden met een ruime voorziening van het Engelsche moederland met boter, kaas, gecondenseerde melk, eieren en bacon uit Canada, Australië en Nieuw-Zeeland. Bovendien heeft de oorlog voor een krachtige opleving van den Engelschen landbouw gezorgd. Terwijl vroeger Engeland en Schotland slechts 30 pCt. van de benodigde voedselhoeveelheid uit eigen bodem leverden, is dit percentage thans gestegen tot 70. De oppervlakte met akkerbouwgewassen is toegenomen van $2\frac{1}{2}$ tot $4\frac{1}{2}$ miljoen hectare. De oppervlakte blijvend grasland is gedaald met bijna $2\frac{1}{2}$ miljoen ha; het is vooral de oppervlakte wild grasland („rough grazing”), die verminderd is. Reeds thans gaan in den Engelschen landbouw stemmen op om de binnenlandsche markt tegen concurrentie uit Denemarken en Nederland te beschermen. Zoo is er bijv. reeds geprotesteerd tegen den invoer van veevoeder van Britsche herkomst in Denemarken, waartegenover de Denen eieren naar Engeland zouden zenden. Het verband tusschen beide transacties is door de Engelsche Regeering ontkend, doch het protest is symptomatisch.

De toenemende invoer uit de Dominions wordt geïllustreerd uit de Canadeesche cijfers. Canada voerde in 1939 naar Engeland uit 75 miljoen kilogram bacon. Uiteraard sterk beïnvloed door den oorlog, is deze uitvoer opgelopen tot niet minder dan 350 miljoen kg in 1944. Deze invoer van hoogwaardige voedingsproducten paste in het voedingsstelsel, dat Sir John B. Orr reeds vóór den oorlog had opgesteld, en waarbij scheepsruimte voor vooer werd gebruikt voor den aanvoer van geconcentreerd voedsel, terwijl de ruwe producten als graan en aardappelen in eigen land moesten worden verbouwd. (Vergelijk het boekje van Orr: „Feeding the people in war-time.”) Voor de toekomst wordt een stabilisering van den Canadeeschen baconinvoer op 250 miljoen kg per jaar ver-

wacht. De Nederlandsche baconinvoer bedroeg in 1939 slechts 33 miljoen kg. Wij zouden dus geheel van de Engelsche markt afgedrukt worden, ware het niet, dat onze kwaliteit beter is en dat de Engelsche industrie tot ieder prijs bedenkelijk verschijnsel voor ons is vast, dat de varkensstapel in geheel Noord-Amerika sterk is uitgebreid; in de Vereenigde Staten van 30 miljoen stuks in 1944 op ruim 50 miljoen stuks in begin 1946.

De Canadeesche uitvoer van eieren is in de vijf oorlogsjaren gestegen van 12 op 180 miljoen stuks. Wel is dit aantal nog gering vergeleken met de normale Deensche en Nederlandsche leveranties van ieder ruim een milliard eieren, maar het maakt toch de concurrentie weer moeilijker. Eind 1945 bedroeg de Engelsche pluimveestapel niet meer dan $\frac{2}{3}$ van voor den oorlog. Men vil echter de eigen productie zoo krachtig mogelijk stimuleeren, zoodat men er rekening mee moet houden, dat de Britsche pluimveehouderij een veel grooter gedeelte van de eigen markt zal opeischen. Men acht het niet onwaarschijnlijk, dat van de vrouwelijke landhulp, die in 1944 niet minder dan 60.000 meisjes omvatte, een aanzienlijk gedeelte zich een zelfstandig bestaan zal willen opbouwen in de pluimveehouderij.

Ook op andere gebieden van intensieven landbouw is de Engelsche productie per vier en per hectare nog van aanmerkelijke vergroting vatbaar. Al deze redenen tezamen maken het niet waarschijnlijk, dat het exporteeren van landbouwproducten naar Engeland gemakkelijk zal gaan. In 1938 bedroeg de Britsche invoer in Nederland 115 miljoen gulden, tegenover een Nederlandsche uitvoer naar het Vereenigde Koninkrijk van 234 miljoen gulden. De handelsbalans was dus sterk passief. Deze verhouding kan in de toekomst niet opnieuw ontstaan, aangezien Engeland, financieel verzwakt als het thans is, invoer en uitvoer aan elkaar zal moeten koppelen, zoodat een toeneming van onze aankopen in Engeland noodzakelijk zal zijn om onze oude positie eenigermate te herwinnen. Een gunstige factor daarbij is, dat internationale ruiltransacties buiten de sfeer van felle concurrentie blijven, die er voorheen zoo vaak toe geleid heeft, dat Nederlandsche landbouwproducten tegen afbraakprijzen op de Londensche markt werden gedumpte. Met onze negen miljoen landgenooten vertegenwoordigen wij daardoor voor Engeland ook negen miljoen afnemers en om die reden staan wij in het komende internationale ruilverkeer waarschijnlijk sterker dan het slechts $3\frac{1}{2}$ miljoen zielen tellende Deensche volk.

De Deutsche markt is voor het oogenblik geheel een chaos. De betekenis ervan was reeds sinds 1933 sterk verminderd tengevolge van de bewapeningspolitiek van het Derde Rijk. Maar wat er van deze markt terecht zal komen, nu er van dit rijk slechts ruïnes over zijn, is niet te zeggen. Verwoest, bezet, arm, gehaat, iedere factor is aanwezig om afbreuk te doen aan den Duitschen handel met het buitenland. Ook de aard van hetgeen Duitsland noodig heeft zal een andere zijn dan vóór den oorlog. Door het verlies van de Oostelijke gebieden en door de vernietiging van alle welvaart zal het westelijke gedeelte alles wat het eenigszins kan besteden aan invoer van voedsel moeten aanwenden voor goedkope stapelproducten, t.w. granen, tropische vetten, traan en goedkope hoogstens. Deze producten kan Nederland niet leveren; hoowsten is er afzetgebied voor gezouten visch. Met onze uitvoer van bloemen, versche groenten, eieren en boter naar Duitschland zal het voorloopig wel gedaan zijn. De Duitschers hebben daar eenvoudig geen geld en geen ruilartikelen voor. Daarentegen is te verwachten, dat in de Britsch-Amerikaansche zóne van Duitschland de productie van de bovengenoemde levensmiddelen zal toenemen. Door het uitdrijven van miljoenen Duitschers uit Polen en Tsjecho-Slowakije en door de vernietiging van de industriestroken en wooncentra moet de bevolkingsdichtheid van het

plattelandsgedeelte van dit gebied toenemen. Dichter bevolking vergt een intensiever bodemgebruik en bijgevolg een voortbrenging van de producten, die bij dit bedrijfstype hooren. Deze producten zijn in het bijzonder groenten, lichte varkens, eieren, consumptie-aardappelen, enz. Uit dien hoofde is dus nogmaals een verkleining van de afzetkansen van Nederlandsche landbouwvoortbrengselen in Duitschland te verwachten.

Tegenover deze zwarte vooruitzichten staan echter ook enkele lichtpunten. Zoo neemt bijv. de uitvoer van poot-aardappelen toe. Van oogst 1945 heeft Frankrijk in ons land gekocht 65.000 ton, België 45.000 ton, Zwitserland 4.700 ton, Luxemburg 3.500 ton, Italië 3.200 ton, en Brazilië 1.000 ton. Andere landen, zooals Zuid-Slavië en Argentinië, zijn blijkbaar nog niet aan bod, doch verwacht mag worden, dat de Nederlandsche pootaardappelen een exportproduct van wereldbetekenissen zullen worden. In dit verband is het de moeite waarde de mislukking te signaleeren van de pogingen van den Belgischen landbouw om gedurende den oorlog pootaardappelen van voldoende kwaliteit te kweeken. Frankrijk heeft voor 1946 een zoodanig tekort, dat het 450.000 ton consumptie-aardappelen dit voorjaar als pootgoed moet gebruiken. Wel moet Nederland rekening houden met de Iersche productie van dit artikel, vooral omdat de Ieren juist die rassen telen, welke in Angelsaksische landen worden gevraagd. Reeds is een begin gemaakt met de bestudeering van deze rassen. Van zeer grooten invloed op de wereldpositie van onze pootaardappelen zal de doeltreffende bestrijding van de Coloradokever in Nederland zijn. Van Frankrijk uit is geheel West-Europa met dit gevaarlijke insect besmet, doch nergens is de bestrijding zoo goed en doeltreffend georganiseerd als in Nederland. Wanneer wij de Coloradokever eronder kunnen houden, staan wij bij onze aanbiedingen van pootaardappelen aan het buitenland bijna onaantastbaar sterk tegenover alle andere landen.

Als mogelijke exportproducten mogen verder behalve de traditioneele bloembollen ook worden genoemd groenten- en bloemzaden, handelszaden voor industrieele verwerking (maanzaad en karwij), groentenconserven, uien en wellicht versche druiven. In hoeverre fokvee een belangrijk artikel kan worden, is nog niet te voorzien. De ontwikkeling van de kunstmatige bevruchting zal er wellicht toe leiden, dat de vraag naar stieren zich zal beperken tot betrekkelijk weinig exemplaren van zeer goede afstamming. Vrouwelijk fokvee zal eventueel een goed ruilobject zijn bij den handel met agrarisch weinig ontwikkelde, graan- en linzaad leverende, landen. Wij laten het groote vraagteken, dat de Sovjet-Unie met haar peripherie in de wereld vormt, maar buiten beschouwing. Slechts kan worden gezegd, dat wij de kalizouten, die thans in handen van de Russen zijn, broodnoodig hebben en dat misschien een ruiltransactie met fokvee te overwegen zou zijn.

Het terrein, waarop wij een wat vasteren greep hebben, is de binnenlandsche markt. Tot aan de herleving van de productie, die met voorjaar 1946 zal inzetten, kunnen wij nog niet voorzien in onze eigen behoefte aan vleesch, melk, boter en kaas. Voorheen hadden we van deze producten, evenals van groenten en eieren, een belangrijk overschot. Dat dit overschot aanstonds na de bevrijding niet optrad, is evenzeer een gevolg van den overgang van onzen landbouw gedurende den oorlog van veeteelt naar akkerbouw (inkrimping van varkens- en kippenstapel) als van de totale uitputting van den bodem door het uitblijven van kunstmeststoffen. Bovendien is de herleving van de productie sterk geremd, doordat de invoer van veevoedermiddelen ver is achtergebleven bij de aanvankelijke verwachtingen na de bevrijding.

Toch zal in voorjaar 1946 de melkproductie met een sprong omhooggaan. Behalve de oudere koeien zullen vele jonge dieren in de melkproductie komen. Voor grasland is nog wel geen kunstmest beschikbaar, doch de dieren

komen, doordat het eigen graan voor veevoeder gebruikt kan worden, in veel betere conditie in het land na de stalperiode. Wel zullen we niet onmiddellijk het niveau van 1939 met zijn 5½ milliard kilogram melk bereiken, doch een zeer aanzienlijke verhooging is te verwachten, waardoor de binnenlandsche behoefte ruimschoots gedekt zal zijn. Tegelijkertijd zal de vleeschproductie grooter worden. Eerst komt er een groote toevoer van nuchtere kalveren, daarna in den winter afgemolken en gemest slachtvee, terwijl in den loop van het jaar het aanbod van varkens vrij snel zal stijgen, op voorwaarde, dat de invoer van veevoeder belangrijk toeneemt. De teleurstellingen op dit gebied hebben het reeds noodzakelijk gemaakt onzen jongen aangroei van den varkensstapel ter slachting aan te nemen bij een gewicht van 40 kg. In feite is dit een noodslachting.

Op het gelukkige en met spanning verwachte moment echter, waarop de schrale rantsoeneering van melk, boter, kaas, vleesch, enz. een einde kan nemen, zitten we ook meteen midden in de moeilijkheden. Het toenemen van den melkstroom beteekent voorshands een matig overschot aan boter en kaas en (als er tenminste kolen zijn) een vrij groote productie van melkpoeder en condensmelk. De productie van boter is te temperen door de productie van magere kaas te verbieden. Het spreekt vanzelf, dat de eerste te verwachten maatregel bij herstel van de melkpositie zal zijn het verhoogen van het vetgehalte van de melk van 2½ tot minstens 3 pCt. (volle melk gem. 3,3 pCt.). De in het eerste jaar nog beperkte boter- en kaasproductie zal zijn weg wel vinden. De afzet van gecondenseerde melk zal echter veel meer moeilijkheden ondervinden. Dit product ging in hoofdzaak naar tropisch-Azië en onze moeilijkheden met Indië, zoowel als die van de Franschen en Engelschen in Achter-Indië, openen geen breede verschieten in dit traditioneele afzetgebied. De tuinbouw zal wellicht reeds in den voorzomer van 1946 voor afzetmoeilijkheden komen te staan; men hoopt echter vrij belangrijke hoeveelheden naar Engeland te kunnen exporteeren. Dit land zal echter, in tegenstelling met Duitschland tijdens de bezetting, alleen de goedkope massa-producten wenschen te koop. Teekenend is bijv. dat men in Engeland vroege sla als luxe beschouwt.

Bij al deze afzetpuzzels komt nog de zware taak om voor de Nederlandsche producten een behoorlijken prijs te betalen aan de boeren en tuinders. Zoo wordt op het oogenblik de melk gesteund met ruim 5 cent per kg, d.w.z. dat ongeveer een derde van den prijs, die de boer ontvangt, niet door den verbruiker wordt betaald, doch door den belastingbetaler via den Staat. Zou men de productiekosten geheel door den consument willen laten betalen, dan zouden de melkprijzen met minstens de helft moeten worden verhoogd. De huidige subsidie van ruim 5 cent per kg melk is ontstaan uit verschillende oorzaken. Eén daarvan is vergoeding voor derving van inkomsten, tengevolge van de gedwongen veelevering. Een andere is een toeslag voor de abnormale transportkosten van de melk en tenslotte is er een duurtetoeslag bij de thans geldende loonen en prijzen. De eerste twee factoren zullen spoedig grootendeels hun rechtsgrond hebben verloren, daarentegen wordt de loonprijskwestie nog steeds scherper. De landbouw wenscht geen genoegen te nemen met vastgelegde landbouwprijzen, zoo lang de arbeidsmarkt nog in beweging is. Hier raken wij aan één van de kernpunten van de economische politiek. De boerenarbeid moet behoorlijk worden beloond, doch de kosten van levensonderhoud mogen voor den verbruiker niet zoo stijgen, dat daardoor de loonen opnieuw omhoog geschroefd worden. De subsidieering en de invoer van dure levensmiddelen zijn bovendien voor onzen berooiden Staat op den duur ondragelijk en zoo is een evenwicht tusschen kosten, prijzen en loonen in de eerste plaats in den landbouw noodzakelijk, wil men een grondslag hebben voor economische stabiliteit.

Voorshands is echter te verwachten, dat er een vrij sterke wrijving tot uiting zal komen tusschen de landbouwbelangen en die van den verbruiker. De landbouw staat op het standpunt, dat een loonnende afzet gegarandeerd moet worden en dat de verbruikers daartoe een vrij aanzienlijke verhooging van de levensmiddelenprijzen zullen moeten toestaan. De verbruikers daarentegen zullen in toenemende mate andere artikelen dan levensmiddelen willen koopen, naarmate die ter beschikking komen. Een ruimere voorziening met textiel, schoeisel, meubilair, en tal van andere huishoudelijke artikelen zal de neiging veroorzaken om de uitgaven voor voeding zooveel mogelijk te beperken. Men zal er zeker geen genoegen mee nemen, dat het loon nauwelijks toereikend zal zijn om het levensmiddelenpakket te betalen. De weinig koopkrachtige massa der bevolking zal dus de Regeering voor het alternatief stellen: hetzij lagere kosten voor levensonderhoud, hetzij hogere loonen. Het is met deze realiteit, dat men rekening moet houden. Voor den landbouw zou het zeer ongunstig zijn, wanneer het meerendeel der bevolking op voeding ging bezuinigen. Daardoor zou bijv. de verkoop van boter sterk dalen ten gunste van die van margarine, melk, een product, dat men juist thans sterk is gaan waardeeren, zou weer als luxe worden beschouwd, vleesch in minimale hoeveelheden worden gekocht en fruit alleen bij geforceerd aanbod. Hoe redelijk het verlangen van de boeren naar behoorlijke betaling ook is, dit streven mag niet leiden tot een wedloop naar hogere prijzen. Integendeel, over de geheele linie, zoowel in industrie en transport als landbouw, moeten de prijzen beheerscht, d.w.z. gedrukt worden. Stijgende prijzen hebben als enig alternatief loonsverhoogingen, die echter in koopkracht steeds bij de prijsstijging achter blijven, zoodat een politiek van het ontwijken der moeilijkheden tenslotte aan niemand bevrediging, doch aan iedereen ellende zou bezorgen.

De loonen zouden daarom niet verder mogen stijgen, dan tot den loonindex, die geldt voor de artikelen, waarvan wij een grooten invoer hebben. Dit is echter een vaag begrip en bovendien geen onveranderlijke standaard, omdat de loonen overal in beweging zijn. De landbouw-prijspolitiek zal daarop dus niet kunnen koersen.

Vermijding van kosten zal daarom, naast productie-verhooging, het meest de aandacht moeten hebben. Men kan zich niet onttrekken aan den indruk, dat de maatschappelijke organisatie op het oogenblik, zoowel commercieel-administratief als publiek-administratief, topzwaar is. D.w.z. er is een overmaat van kostenveroorzakende bureaucratische bemoeiing, zoowel van overheidswege als in de organisatie van den handel via vakgroepen, enz. Dit alles moet eenvoudiger en goedkoper worden. Daarnaast is er echter nog een factor, die in gunstigen zin beïnvloed kan worden en wel de hoogte der agrarische productiekosten. Intensivering, mechanisatie en rationalisatie zullen van grootere beteekenis moeten worden dan ooit. De productiekosten per eenheid, per liter melk, per kilogram vleesch, per kilogram graan, enz. moeten omlaag. Dit behoeft echter geen daling te zijn van het inkomen van den boer. Dit inkomen ziet men in landbouwkringen al te veel als het uitsluitend resultaat van brutoprijzen, terwijl men de eenvoudige formule: omzet \times (prijs-kosten) uit het oog verliest. Dat hoge prijzen geen voordeel zijn, wanneer de kosten hoog zijn en de productie gering is, blijkt genoeg uit de cijfers omtrent het officieele agrarische inkomen in de oorlogsjaren. Het prijsindexcijfer voor landbouwproducten steeg van 1939/1940 tot 1943/1944 van 71 op 104. Het productie-indexcijfer liep echter terug van 13,0 tot 7,4 (het productie-indexcijfer wordt verkregen door de geldelijke opbrengst van den oogst te corrigeren ten aanzien van prijsfluctuaties. Daartoe deelt men de brutoverkoopwaarde door het prijsindexcijfer). De waarde van de landbouwproductie daalde over deze zelfde jaren ondanks de prijsverhoogingen van 925,3 miljoen tot 771,6 miljoen gulden. Uiteraard zijn dit

alleen de officieele ontvangsten, doch dit neemt niet weg, dat het bijna geheel wegvallen van de kippenhouderij en de varkenshouderij en de sterke daling van de melkproductie funeste gevolgen hadden voor het agrarische inkomen, ondanks de overschakeling naar duurbetaalde producten als koolzaad en de prijsstijging voor granen en aardappelen.

Het is op dit punt, dat wij moeten teruggrijpen naar de vraag, welk bedrijfstype voor Nederland gewenscht is. Daarbij ging de keus tusschen het bedrijf, dat zich uitsluitend richt op de binnenlandsche markt en dat dus moet produceeren, wat de binnenlandsche markt kan opnemen, eenerzijds en het gespecialiseerde bedrijf, dat export zoekt voor dat gedeelte van zijn specifieke producten, dat het binnenland niet kan gebruiken, anderzijds. Een aanduiding, hoe het zou gaan met het agrarisch inkomen, indien we het eerstgenoemde bedrijfstype zouden kiezen, vinden we in de bovenvermelde cijfers. Afstand doen van het gespecialiseerde veredelingsbedrijf, d.w.z. vermijding van exportoverschotten, zou onze landbouwproductie beperken tot de hoeveelheden, die Nederland van veredelingsproducten kan gebruiken. Eventueel vrijkomend land zou dan moeten worden bestemd voor granen en oliehoudende zaden, waardoor onze import zou kunnen worden verminderd. Deze laatste gewassen hebben echter twee nadelen: zij zijn geen arbeidsintensieve producten en komen bij het Nederlandsche kostenpeil en bij de gemiddelde Nederlandsche bedrijfsgrootte te duur in vergelijking tot hetgeen door minder hoogontwikkelde landen op dit terrein wordt aangeboden. Evenmin als men een fabriek van Delftsch aardewerk bij onvoldoende binnenlandschen afzet rendabel zou kunnen maken door haar baksteen te laten vervaardigen, evenmin kan men ons hoogontwikkelde landbouwbedrijf laten rendeeren door over te schakelen van veredelingsproducten naar goedkope stapelproducten. De kosten daarvan zouden voor ons land niet te betalen zijn en bovendien, wat wellicht nog erger is, de arbeidsgelegenheid in onzen land- en tuinbouw zou op een catastrofale wijze achteruitgaan. Er bestaat nl. een correlatie tusschen bevolkingsdichtheid en bedrijfstype, welke men niet straffeloos kan negeren. Terwille van de productiviteit van den agrarischen arbeid (waarin, en waarin alleen, de grondslag voor een behoorlijke betaling van dien arbeid ligt) moeten wij dus vasthouden aan ons veredelingsbedrijf en bijgevolg rekening houden met het permanent beschikbaar komen van overschotten.

Dit stelt hoge eischen aan de Nederlandsche handelspolitiek. Het beteekent, dat onze landbouwpolitiek nagenoeg identiek is met buitenlandsche ruilpolitiek. Bij de verzwakking van de Engelsche en Duitsche markten moet alles in het werk worden gesteld om onze goederenbehoefte uit het buitenland dienstbaar te maken aan onze agrarische positie. In dit verband bezien is het duidelijk, dat een herleving van de welvaart in geheel West-Europa, met inbegrip van tenminste de westelijke helft van Duitschland, voor Nederland een levenseisch is. Niet minder duidelijk zal het zijn, dat een hoge levensstandaard in ons eigen land, met een overeenkomstig gebruik van agrarische veredelingsproducten door onze eigen bevolking, een krachtige steun voor het land- en tuinbouwbedrijf zal zijn. Een welvarend volk voedt zich rijkelijk met boter, vleesch, groenten, fruit, eieren, melk, vette kaas, suiker, enz., waarbij wij het bijzonder belang, dat de bloemteelt bij een algemeene welvaart heeft, zeker niet mogen verwaarloozen.

Conclusie: een intensief, straf gerationaliseerd veredelingsbedrijf, ondersteund door een krachtige binnenlandsche welvaarts-politiek eenerzijds en een weloverwogen buitenlandsche ruilhandelspolitiek anderzijds, moet voor ons land m.i. worden beschouwd als de beste, hoewel moeilijk te bevechten, toekomstkans voor den Nederlandschen land- en tuinbouw.

C. F. ROOSENSCHOON.

MIDDENSTAND EN BEDRIJFSORGANISATIE III ¹⁾.

Bij twee andere wijzigingen in de oude organisatie, nl. het *verplicht lidmaatschap* en de *verordenende bevoegdheid*, dient wat langer te worden stilgestaan. Niët omdat beide punten in middenstandskringen op tegenstand of afkeuring zouden stuiten, verre van dat. In het middenstandsorganisatieleven van vóór den oorlog zijn deze beide beginselen steeds als gewenscht naar voren gebracht en zij worden thans dan ook in deze kringen als nuttig en noodzakelijk erkend. Maar men kan op het oogenblik buiten de rijen van den middenstand nogal wat stemmen vernemen, welke zich tegen deze wijzigingen keeren en het is daarom nuttig, speciaal met het oog op middenstandsbelangen, hieraan eenige aandacht te besteden.

Verplicht lidmaatschap.

De tegenwerpingen, welke men tegen dit in de nieuwe bedrijfsorganisatie ingevoerde principe kan beluisteren, komen in hoofdzaak hierop neer, dat hierdoor den bedrijfsgeenooten een ontoelaatbare dwang zou worden aangedaan, dat het niet zou passen bij den aard van ons volk, noch ook bij den aard van deze organisatie en dat een vereeniging er niet sterker van wordt, wanneer men de leden dwingt om in te gaan. Wij meenen voorts te weten, dat de Overheid erover denkt het verplichte lidmaatschap niët in te voeren bij de horizontale geleidingen.

Met alle waardeering voor den vrijheidszin, welke uit een en ander spreekt, maken deze tegenwerpingen weinig indruk op ons. Zij klinken in onze ooren als stemmen uit een ver verleden, dat naar onze meening thans is afgesloten. Thans leven wij in geheel andere omstandigheden en dat wordt te veel vergeten. In het organisatieleven van vóór 1940 is het, vooral in den middenstand, steeds een groot en erkend euvel geweest, dat betrekkelijk zoo weinigen voor organisatie voelden. Groote drommen bedrijfsgeenooten hielden zich afzijdig; reeds in een vorig opstel ²⁾ werd erop gewezen, dat het percentage middenstanders, dat lid van eenige vereeniging was, bedroevend gering moest worden genoemd. Een klein aantal lieden dienden steeds de kastanjes uit het vuur te halen en de groote rest, die niet aangesloten was, profiteerde van het werk dier weinigen en hield ondertusschen krampachtig de hand op de beurs. Nu mag men een dergelijke houding verdedigen, althans goedpraten, door er op te wijzen, dat men nu eenmaal vrij behoort te zijn al dan niet tot een vereeniging toe te treden. Maar dan antwoorden wij, dat in tijden als de huidige, waarin groote belangen voor *ieder* bedrijfsgeenoot op het spel staan, dit beginsel zijn gelding behoort te verliezen. Er zijn nu eenmaal menschen, die tegen zichzelf beschermd behooren te worden en onze wetgeving erkent dat feit ook op andere terreinen. Vrijheid is een schoone en begeerenswaardige zaak — de afgeloopen bezettingsjaren hebben ons dat waarlijk terdege ingeprent —, maar die vrijheid mag niet onttaarden in willekeur. In den middenstand was het vóór den oorlog zoo, dat de niet-georganiseerden op bepaalde punten gratis profiteerden van het werk der bonden, doch anderzijds het werk dier vereenigingen saboteerden en onvruchtbaar maakten. In een tijd als de onze, waarin het veel meer dan vroeger noodzakelijk is en nog lang zal blijven, om het bedrijfsleven allerlei maatregelen op te leggen, gaat het vereenigingswerk *elken* bedrijfsgeenoot aan en wanneer deze zijn eigen belang niet begrijpt, dient hij maar gedwongen te worden en dient hem tevens te worden belet storend op het geheele bedrijf te werken. Daarom vermogen wij ook niet in te zien, waarom het verplicht lidmaatschap niet zou passen bij den aard der huidige organisaties; wij zouden

juist willen zeggen, dat deze groepeerings thans minder dan ooit toepassing van dit beginsel kunnen ontberen.

Een vereeniging zou er niet sterker van worden, wanneer men de bedrijfsgeenooten dwingt er lid van te worden. Speciaal voor den middenstand gaat dat allerminst op, integendeel, het omgekeerde is waar. In het verleden is het juist voor het middenstands-vereenigingsleven de kanker geweest, dat zoovelen daarbuiten stonden en vruchtbaar werk vrijwel onmogelijk maakten. En nu is het merkwaardig, dat de tegenstanders van het verplicht lidmaatschap ook wel beseffen, dat men het in het huidig tijdsgewricht toch niet daarzonder kan stellen. Het door de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel uitgebrachte rapport over de organisatie van het bedrijfsleven stelt althans voor, het verplichte lidmaatschap niet à bout portant af te schaffen, doch het voor een overgangperiode van drie jaar te behouden. Dat schijnt ons een hinken op twee gedachten en een reminiscens aan het verre verleden, waarover wij het hierboven hadden. Men blijkt in te zien, dat het beginsel noodzakelijk is in de gewijzigde omstandigheden, maar — typisch voor diegenen, die bij een ander principe zijn grootgebracht — men durft het toch niet aan consequent te zijn en de oude vrijheidsgedachte radicaal over boord te werpen!

Summa summarum meenen wij dan ook te mogen zeggen, dat de huidige tijdsomstandigheden consequente toepassing van het verplicht lidmaatschap dwingend eischen en vooral voor den middenstand met zijn vele lauwen en onverschilligen, die nog tot gemeenschapswerk moeten worden opgevoed, en met het oog op de zéér moeilijke jaren, die deze stand tegemoet gaat, is verplicht lidmaatschap strikt noodzakelijk.

Verordenende bevoegdheid.

Het schijnt de bedoeling van de Overheid te zijn verordenende bevoegdheid uitsluitend te verleenen aan de door haar geprojecteerde verticale groepeerings en deze niet te geven aan de horizontale groepen. Dit laatste achten wij in hooge mate te betreuren. Het is in den middenstand communis opinio, dat de verordenende bevoegdheid der vakgroepen — al is er in de bezettingsjaren weinig of geen gebruik van gemaakt kunnen worden — een zeer toe te juichen vernieuwing in het organisatieleven is, die de vervulling is van een lang gekoesterden wensch. Steller dezès — het werd in een vorig artikel in deze reeks reeds aangehaald — heeft de meest droevige ervaringen opgedaan, om langs vrijwilligen weg te pogen door een overgrootte meerderheid der bedrijfsgeenooten in middenstandsbranches gewenschte verbeteringen aan te brengen; steeds weer kon een zeer geringe minderheid erin slagen, dergelijke pogingen te frustreeren. Nu zijn er in den middenstand tal van zaken, die bij uitstek behooren tot het terrein van de werkzaamheid dier middenstanders zelve en waarvan regeling ook het best kan geschieden door de organisatie, waartoe deze lieden behooren. Herhaaldelijk kan men dan ook thans in middenstands-vakgroepen de verzuchting hooren slaken: konden wij maar gebruik maken van onze verordenende bevoegdheid — de Overheid heeft nl. verzocht deze gedurende den overgangstijd niet te hanteeren —, dan konden wij aan tal van misstanden radicaal een eind maken!

Daar zijn, om slechts enkele grepen te doen, bijvoorbeeld middenstanders, die op unfaire wijze reclame maken, door te adverteeren, dat men bij hen een grootere hoeveelheid distributie-artikelen op den bon krijgt dan bij een ander. Dit komt in het slagersbedrijf nogal eens voor, waar men in de worstmakerij gelegenheid heeft allerlei zaken in het product te verwerken, die daar eigenlijk niet in hooren, om zoo tot een grootere hoeveelheid per bon te geraken. Begrijpelijkerwijze zijn dergelijke practijken den bona-fiden slager, die een behoorlijk artikel wenscht te vervaardigen, een doorn in het oog. Het is uiterst

¹⁾ Voor het eerste en tweede gedeelte van dit artikel zie „E.-S.B.” van 10 Januari en 30 Januari 1946.

²⁾ Zie „E.-S.B.” van 10 Januari 1946, blz. 22.

moelijk om langs andere wegen een einde aan dergelijke dingen te doen maken en daarom is de aangewezen weg het hanteeren van de verordenende bevoegdheid, natuurlijk onder de noodige waarborgen. Een ander voorbeeld is de prijsverlagingen, waartoe een grootwinkelbedrijf in de levensmiddelenbranche is overgegaan om het in den oorlog verloren gegane debiet te heroveren, maar waardoor de belangen der kruideniers gevoelig worden geschaad, omdat deze verlaagde winkelverkoopprijzen gedeeltelijk zelfs beneden de noteeringen liggen, waarvoor de zelfstandige middenstandswinkelier in die branche kan inkoop. Het is duidelijk, dat de betrokken vakgroep aan dezen misstand prompt een einde zou kunnen maken, wanneer zij haar verordenende bevoegdheid zou kunnen hanteeren: bij haar zijn immers ook de grootwinkelbedrijven aangesloten.

Deze voorbeelden mogen voldoende zijn, om aan te toonen, dat het middenstandsbedrijf zichzelf zou kunnen helpen, wanneer het slechts gebruik kon maken van zijn bevoegdheid om in te grijpen. Nu weten wij wel, dat in den gedachtengang van de Overheid dergelijke verordeningen straks mogelijk zullen zijn via de verticale groepeeringsen, maar waarom de procedure noodeloos ingewikkelder en tijdroovender gemaakt? De zaken, die werkelijk behooren tot het horizontale gebied alléén, kunnen toch met meer vrucht en vooral veel sneller worden afgewikkeld door de organisatie, welke op dit terrein bij uitstek geschikt is? Natuurlijk zouden er waarborgen moeten zijn, dat de vakgroepen zich op dit stuk niet te buiten zullen gaan, maar een goedkeuringsrecht van een hooger gezag kan daartegen gemakkelijk waken.

Het was voor de organisatieleiders in den middenstand een groote voldoening, toen destijds de vakgroepen werden toegerust met verordenende bevoegdheid en het zou, naar onze meening, een schrede terug zijn, wanneer deze bevoegdheid in de nieuwe organisatie weder zou worden óntnomen.

De figuur van den neutralen voorzitter.

In het voorgaande artikel in deze reeks werd reeds even gesproken over de figuur van den zgn. neutralen voorzitter, die mede een waarborg zou kunnen zijn, dat in de door de Overheid geprojecteerde verticale organen het juiste evenwicht tusschen de daar tot uiting komende belangen zal worden gevonden. Zijn wij wel ingelicht, dan ligt het ook in de bedoeling, dat deze verticale organen een neutralen, d. i. buiten het bedrijf staanden, voorzitter zullen krijgen.

In het kamp der huidige bedrijfsorganisaties bespeurt men tegenover deze gedachte hier en daar aarzeling. Wij juichen echter dit principe ten zeerste toe, het is een uitmuntend middel om de onpartijdigheid te bevorderen en in de verticale groepeeringsen eenzijdig overwicht van een of meer groepen, waarvoor immers juist de middenstand beducht is, te voorkomen.

Men heeft de positie van een dergelijken voorzitter wel eens vergeleken met die van den Nederlandschen burgemeester. Zonder ook maar iets te willen afdingen op het treffende van deze vergelijking, veroorloven wij ons te dezen opzichte te wijzen op een andere figuur, die, naar onze meening, veel dichter bij den neutralen voorzitter van een dergelijke groepeerings staat: de Engelsche figuur van den zgn. „Independent Chairman”. Reeds eenige jaren voor het uitbreken van den oorlog wees het bekende Engelsche tijdschrift „The Economist” er op, dat het tot de taak van den Staat was gaan behooren ervoor te zorgen, dat de mannen, die aan de spits van een tak van bedrijf kwamen te staan, geen willekeurig gekozen personen zouden zijn, doch „administrators”, vertrouwenslieden van de Overheid, tusschenschakels in de verhouding van den Staat tot het bedrijfsleven. Het is typeerend voor de Engelsche opvattingen, dat men deze toch wel zeer ingrijpende wijziging heeft kunnen voltrekken, zonder

dat daar in het land zelf en nog minder in het buitenland veel gerucht om ontstaan is; de wijziging is meerendeels bijna niet opgemerkt! Wij vermelden dit voorbeeld uitsluitend als wapen tegen diegenen, die thans nog aarzelen tegenover deze gedachte staen: wanneer in een land als Engeland reeds jaren vóór den oorlog een dergelijke figuur werd ingevoerd, kan men er in het na-oorlogseche Nederland toch moeilijk bezwaar tegen maken als te revolutionnair!

Moeten ook de horizontale organisaties, de vakgroepen, neutrale voorzitters hebben? Er valt zonder twijfel ook hiervoor wel iets te zeggen. Maar wanneer deze voorzitters moeten worden afgevaardigd naar het verticale orgaan, zouden daarin teveel outsiders zitting krijgen en dat schijnt geen aanbevelenswaardige figuur.

Het belang der werknemers bij de nieuwe verhoudingen.

Ongetwijfeld hebben ook de werknemers belang bij de nieuwe organisatievormen; wij achten dit punt zoo duidelijk, dat wij ons ontslagen achten van de taak hiervoor een afzonderlijk pleidooi te houden. Bij de verticale organisatie in den vee- en vleeschhandel, waaromtrent wij in een ander verband in een vorig artikel spraken, heeft schrijver dezes reeds jaren lang gewerkt met het instituut van buitengewone leden uit de werknemersorganisaties en hoewel men in deze vereeniging van bijna uitsluitend middenstanders eerst veelzins onwennig tegenover elkander stond, is allengs daaruit een zeer behoorlijke samenwerking gegroeid. Het behoeft overigens geen betoog, dat ook hier de aanwezigheid van een neutralen voorzitter veel goeds kan doen.

Het bovenstaande geldt voor de verticale groepeeringsen, waaraan de Overheid blijkbaar op het oogenblik denkt. Hoe staat het evenwel met de horizontale organisaties? Hebben de vakgroepen ook een sociale taak?

Meer speciaal voor het middenstandsbedrijf is er alle aanleiding aan dit punt, nl. de opneming — in welken vorm ook — van vertegenwoordigers der werknemers, aandacht te schenken. Immers, in het kleinbedrijf is de verhouding werkgever-werknemer als regel een andere, dan in het middel- of grootbedrijf. De positie van bediende versus winkelier en van gezet versus patroon is een andere dan die van arbeider versus bedrijfsdirecteur. Een groot deel der bedienden en gezellen wordt later zelf „baas” en dat werkt terug op de positie, die deze lieden in de onderneming innemen. Maar bovendien vraagt de voorziening in de sociale noden der werknemers in het kleinbedrijf gansch andere middelen dan die in middel- en grootbedrijf. Dat is in het verleden nog al eens uit het oog verloren en men heeft te vaak de ten bate der industrie-arbeiders geprojecteerde maatregelen zonder overgebracht op die van het kleinbedrijf, allen daaraan verbonden administratieve rompslomp ten spijt. Voor den middenstand dienen dan ook de werknemersbelangen afzonderlijk te worden gezien, en niet te worden beschouwd als automatisch aanhangsel van een regeling ten bate van den industrie-arbeider. Ook om deze reden is vertegenwoordiging der werknemers in de middenstandsbedrijfsorganisaties gewenscht. Maar dan zou het ook zoo moeten zijn, dat onderhandelingen over werknemersbelangen niet plaats vinden in het verticale orgaan, doch in de vakgroepen. Speciaal voor den middenstand, met zijn afwijkende werknemersverhoudingen, is dat zeer gewenscht en wij meenen er dan ook op te mogen aandringen, dat dergelijk overleg komt te behooren tot de taak der horizontale organisaties. Misschien is het ook nuttig, wanneer dergelijke besprekingen onder een neutralen voorzitter plaats hebben; de ervaring van steller dezes wijst wel in deze richting. Om alleen hiervoor echter ook de vakgroepen een neutralen voorzitter te geven, schijnt onnodig — gezwezen nog van de hierboven ontwikkelde bezwaren tegen dit instituut bij deze geleidingen —, maar wellicht ware een tusschenweg deze, dat vergade-

ringen van de vakgroepen met hun werknemersleden onder voorzitterschap van den secretaris zullen staan.

Verdere desiderata.

Tenslotte de laatste vraag: leven er nog meer verlangens in de bedrijfsorganisaties?

Allereerst moge dan worden gewezen op het in de huidige bedrijfsorganisatie weinig heldere verschil tusschen *aanwijzingen* van den voorzitter en *verordeningen*. Het zou naar onze overtuiging geen verlies zijn, wanneer bij den nieuwen vorm alleen maar sprake zou zijn van verordeningen, niet van den voorzitter, doch door het bestuur — onder bepaalde waarborgen — uit te vaardigen.

Verder zou het aanbeveling verdienen, wanneer de vakgroepen voortaan gerechtigd zouden zijn — ook al weer onder bepaalde waarborgen, bijv. goedkeuring door de verticale organisatie, waaronder zij ressorteeren — zelf saneerend op te treden. Thans missen de vakgroepen dat recht: ieder, die het bedrijf zegt uit te oefenen, al ware hij de grootste beunhaas, móet worden ingeschreven. Vooral in het middenstandsbedrijf, met zijn groote instrooming van zwakke broeders, zou een dergelijke bevoegdheid, mits onder behoorlijke contróle, zeer gewenscht zijn. In verband daarmee zou het eveneens mogelijk moeten zijn, dat de vakgroepen bijzondere bijdragen konden heffen van hun aangeslotenen, bijv. ter financiering van bepaalde den aangeslotenen ten goede komende verrichtingen. Ook dat is thans niet mogelijk.

In de nieuwe bedrijfsorganisaties is de contributieheffing op zeer verschillenden voet geregeld, althans in de praktijk. Als regel ware te stellen, dat elke vakgroep rechtstreeks kan innen en niet meer via een of andere hoogere groep, wat steeds tot vertraging aanleiding geeft. Vanzelfsprekend dient een preventief en repressief toezicht op de financiën der vakgroepen gehandhaafd te blijven.

Dr. E. J. TOBI.

DE ECONOMISCHE BETEKENIS VAN DE GELDSANERING.

Nu door de jongste maatregelen per 1 Januari de geldzuivering haar laatste fase heeft bereikt en men in menig tijdschrift en courantenartikel beschouwingen heeft kunnen lezen over de technische doorvoering, juridische gevolgen enz., is het op zijn minst genomen ook de moeite waard deze kwestie eens van zuiver economisch standpunt te bekijken.

Nam men op 12 September 1945 algemeen aan, dat de beschikking „Geldzuivering 1945” grotendeels ten doel had ons geldwezen van vreemde smetten vrij te maken, al het zwarte geld te doen verdwijnen, uit een nadere bestudering kan men gevoeglijk de gevolgtrekking maken, dat weliswaar de „zuivering” een belangrijk argument was, maar dat de sanering eigenlijk de sleutelpositie werd voor de economische wederopbouw.

Goed, de minister van Financiën kan tijdens de periode van 12 September tot eind December 1945 over een veldtocht spreken, waarin hij steeds improvisatorisch nieuwe maatregelen nam, teneinde zijn doel te bereiken, toch moeten thans deze genomen extra maatregelen wel beschouwd worden als een zeer klein onderdeel van het uiteindelijke doel. Deze maatregelen zijn er uitsluitend geweest als een soort van correctiepost. De datum van 16 December stond den Minister reeds lang voor de geest. De genomen maatregelen hebben uitsluitend ten doel gehad, of om de roulatie van het nieuwe geld te versnellen, of in te krimpen naar gelang het ogenblik verlangde en eventuele onrechtvaardigheden moesten worden rechtgezet.

Nemen wij thans de stand van zaken per 1 Januari 1946. Alle technische noodmaatregelen zijn komen te vervallen, de scheiding tussen giraal en chartaal is opgeheven, doch

de pot met het geblokkeerde geld is nog hermetischer gesloten. De Minister zegde ons wel toe, dat hierin uiterlijk binnen 3 jaar een verlichting zou komen, doch het is misschien wel als juist te beschouwen, dat de kapitaalwaarde dezer geblokkeerde bedragen niet meer ter beschikking van het publiek en vermoedelijk het bedrijfsleven in Nederland zal komen, met uitzondering voor toegestane betaling aan het buitenland. Daarentegen blijft de rente uit dit geblokkeerde kapitaal wel toevloeden aan de rechtmatige bezitters. Men kan de te ontvangen rente door eventuele manipulaties op de effectenmarkt al naar gelang ten gunste of ten ongunste beïnvloeden, maar daarmee is het dan ook uit.

Niet alleen figuurlijk, maar ook letterlijk zijn wij met een schone lei, allen zonder uitzondering, begonnen en wanneer men constateert, dat zelfs het bedrijfsleven bij de banken verplicht zal worden duun crediet op te nemen, alhoewel het over genoeg fondsen op de geblokkeerde rekening beschikt, dan is het duidelijk, dat men deze geblokkeerde bedragen gevoeglijk kan uitschakelen.

Er is een nieuw geldleven ontstaan en dat zal zichzelf moeten bedruipen, zonder op het verleden, in welke vorm ook, een beroep te kunnen doen. Economisch gesproken, heeft dit voor ons bedrijfsleven een zeer grote betekenis. Men kan over de waarde van onze huidige valuta redetwisten, maar er is een voornaam ding en dat is, dat er slechts één waarde is. Het gegoochel met verschillende valuta's van dezelfde naam in één land, zooals men dit in andere staten heeft kunnen zien (en waardoor het vele technisch handige mensen gelukte van de eene valuta als het ware in de andere over te stappen), is ons land bespaard gebleven en reeds daarom kunnen wij onzen minister van Financiën niet dankbaar genoeg zijn. Het heeft er de schijn van, als had minister Lieftinck op 12 September jl. niet duidelijk genoeg voor ogen, wat de uiteindelijke resultaten van zijn maatregelen zouden worden. Reeds toen immers sprak hij van sparen. Het woord „sparen” heeft hij aangehouden, dat is juist, maar er is thans zeer zeker niet die betekenis aan toe te kennen, welke wij in Nederland oorspronkelijk aan dit woord hechtten, immers, de jongste maatregelen hebben uitsluitend betrekking op bedragen van geblokkeerde rekeningen. Goed, men kan zodoende nog een renteverhoging verkrijgen en als zodanig een extra bron van inkomsten, maar dat is geen sparen. Uiteindelijk immers zijn de bedragen op de geblokkeerde rekening voor het publiek op zijn minst genomen tijdelijk verloren en wat daarmee gebeurt raakt den enkeling, noch het bedrijfsleven, met uitzondering van de daaruit ontvangen bedragen.

Waar gaat het nu om? Eenmaal A gezegd hebbende, moet en deze Minister, en iedere toekomstige op zijn plaats, de eenmaal gekozen weg tot het bittere einde doorzetten. Hier is geen sprake van: er is al genoeg gesaneerd, laat de boel maar vrij. Hier is uitsluitend één mogelijkheid: tracht door een reeks van maatregelen, hierbij denkend aan prijspolitiek, prijsbeheersing, import enz., het economisch bestel zodanig te leiden, dat wij juist, omdat wij thans gedwongen zijn geworden op bescheidener voet te gaan leven, geen behoeften meer hebben om terug te komen op de geblokkeerde rekening. M.a.w., en nu openhartig gesproken, uitsluitend voor Nederland's welzijn is het 't beste, wanneer de thans geblokkeerde rekeningen voor het bedrijfsleven als verloren worden beschouwd. Evenwel moge de Staat deze bedragen aanwenden om de vele economische schokken, waaraan wij thans zijn blootgesteld, zodanig op te vangen, dat een al te zware belasting voor het bedrijfsleven voorkomen wordt en ook zij, evenals het bedrijfsleven, juist door deze blokkering haar eigen financiën enigszins saneren kan. Een uitzondering moet echter worden gemaakt voor die bedrijven, die nog niet als voorheen in de productie zijn ingeschakeld. Deze bedrijven hebben zeer zeker, evenals de andere, recht op een gedeeltelijke deblokkering.

Voor den enkeling betekent dit, dat, wanneer hij door werken in zijn levensonderhoud voorziet, hij hiervan moet leven, en door eigen sparen weer aan reserves moet trachten te komen. Voor dengene, die van zijn kapitaal leeft, betekent dit, dat hij uitsluitend van zijn rente leven moet, of anders ook trachten weer aan de slag te gaan. Dit is een gerechtvaardigd gevraagd offer. Maar wanneer daarvoor enigermate de zekerheid bevochten wordt, dat wij weer een algemene welvaartsperiode tegemoet gaan, dan is dit het zeker waard. Hoogstens zou voor werkelijk niet tot werken in staat zijnde personen een tegemoetkomende regeling kunnen worden getroffen.

Velen schijnen nog niet goed te beseffen, in wat voor een tijdperk wij leven. Wij mogen dankbaar zijn voor hetgeen wij thans nog hebben en moeten ons huidig bezit als basis zo intensief mogelijk aanwenden om zodoende wederom tot welstand te komen. Het is niet te boud gesproken, wanneer men beweert, dat, indien prijsbeheersing, sociale zaken en het ministerie van Financiën intensief samenwerken, veel onheil op economisch en politiek terrein voorkomen kan worden. In de eerste plaats moet het bij onszelf in orde zijn en wanneer dat het geval is, kunnen wij des te gemakkelijker de onvermijdelijk komende grotere schokken van buitenaf opvangen. Natuurlijk zal de interne economische kracht van ons land nooit alleenzalmakend zijn. Wij leven nu eenmaal in een poel van vuurzeeën om ons heen. Zeker is echter, dat we nooit weerstand kunnen bieden, wanneer wijzelf niet klaar zijn en is dit dus, op zijn minst genomen, de moeite waard nagestreefd te worden.

Dr. W. J. SCHMITZ.

ONTVANGEN BOEKEN EN BROCHURES

BOEK.

Simonde de Sismondi I. Alfred Amonn. Uitg. A. Francke AG. Bern, 1945, 516 pag.

Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie. Joseph A. Schumpeter. Uitg. A. Francke AG. Bern, 1946, 488 blz.

BROCHURES.

Uitwegen uit den chaos. Prof. Mr. P. Liefstinck, 's-Gravenhage, M. Nijhoff, 1946. 19 pag. Prijs f 0.65.

De administratieve verwerking van de controverse Ondernemingsbalans-Fiscale Balans door A. Th. Janmaat. N.V. Lectoris, Eindhoven. 10 pag.

GELD- EN KAPITAALMARKT.

In de afgelopen week heeft de storting op de 3 pCt. Grootboekinschrijvingen 1946 plaats gevonden, waarop voor een bedrag van f 1.008 miljoen was ingeschreven. De betaling kon plaats vinden met schatkistpapier, waardoor het consolidatiekarakter van deze leening duidelijk tot uiting kwam. Aangezien slechts ongeveer een achtste gedeelte van het uitstaande schatkistpapier behoefde te worden gebruikt, ging bovengenoemde transactie zonder veel indrukken achter te laten aan de geldmarkt voorbij. De prijzen voor het korte papier (dat voornamelijk voor de storting op de Grootboekinschrijvingen is gebruikt) stegen met ongeveer $\frac{1}{8}$ pCt., waardoor Junipapier op $\frac{15}{16}$ — $\frac{13}{8}$ pCt. werd verhandeld, Juli promessen tegen $\frac{17}{16}$ pCt., en halfjaarspapier noteerde $\frac{17}{16}$ — $\frac{1}{2}$ pCt.

Men vraagt zich af, of de Agent de afgifte van schatkistpromessen weer zal hervatten. Geldbehoefte van het Rijk zou hiertoe geen reden kunnen vormen. Wanneer men de resultaten van de moeizaam uitgevoerde geldsaneering niet in gevaar wil brengen, dan zal de Schatkist geen geld van banken mogen leenen om te voorzien in haar loopende uitgaven, en evenmin mogen beschikken over het bestaande tegoed bij de centrale bank. Het is mogelijk, dat het Rijk overgaat tot afgifte van schatkistpromessen

om de toenemende ruimte op de geldmarkt als gevolg van voortgaande aflossing van uitstaand schatkistpapier te absorberen. Het uiteindelijke doel hiervan zou beïnvloeding van de credietpolitiek der banken moeten zijn, indien het Rijk althans niet uitsluitend van plan is aan banken en spaarbanken een rentewinst te doen toekomen. Beïnvloeding van de credietpolitiek der banken kan evenwel met directe regelingen meer effectief worden uitgeoefend, zoals thans via het toezicht van De Nederlandsche Bank geschiedt. Het is zeer de vraag, nu het economisch leven nog zoo weinig in evenwicht is gekomen, of thans reeds van de directe beïnvloeding van het bankcrediet afstand kan worden gedaan.

Men krijgt uit de voortgaande stijging der bankbiljettenomloop den indruk (wegens gebrek aan publiciteit moet het bij een indruk blijven), dat de geheele geldcirculatie thans vrij snel toeneemt als gevolg van toenemende credietgeving door de banken en de hoge overheidsuitgaven. Dit laatste is niet heelemaal zeker, daar de kaspositie van het Rijk tusschen 31 December 1945 en 18 Februari 1946 per saldo nog een verbetering van f 28 miljoen vertoonde. De mogelijkheid moet echter niet uitgesloten worden geacht, dat de overheidshuishouding ontvangsten in geblokkeerd geld heeft uitgegeven in vrij geld. Het trekken van een juiste conclusie kan door gebrek aan gegevens evenwel niet plaats vinden.

Op de obligatiemarkt gaat zeer weinig om, tegen koersen die in den loop van een geheele week slechts fractioneele wijzigingen vertoonen. Als voorbeeld kunnen gelden de $3\frac{1}{2}$ pCt. staatsleeningen, waarvan in het vorige overzicht een koers van $102\frac{5}{16}$ werd genoemd, maar welke aan het einde van deze week tegen $102\frac{11}{16}$ werden verhandeld.

Het wetsontwerp op de vermogensaanwasbelasting is thans ingediend, maar aangezien de aanwijzing van een tweeden peildatum ontbreekt weet men nog niet, in hoeverre koerswinst op effecten zal worden belast. In ieder geval zal de fiscus hiervan wel een aanzienlijk gedeelte opeischen.

STATISTIEKEN.

DE NEDERLANDSCHE BANK. (Voornaamste posten in duizenden guldens)

Data	Munt, muntmateriaal en deviezen ¹⁾	Binnenl. wissels open marktpapier, beleeningen, voor-schotten a/h Rijk en diverse rekeningen ¹⁾	Totaal activa	Totaal opeischb. schulden
25 Febr. '46	5.363.395	207.132	5.643.669	4.960.193
18 " '46	5.377.386	203.771	5.654.300	4.975.382
11 " '46	5.383.257	231.423	5.687.720	5.009.423
4 " '46	5.390.718	233.755	5.697.513	5.025.108
28 Jan. '46	5.286.506	218.455	5.578.003	4.985.638
21 " '46	5.258.117	221.197	5.552.356	4.987.096
14 " '46	5.255.404	228.714	5.557.164	4.987.684
7 " '46	5.253.251	210.958	5.537.255	5.066.246
6 Mei '40	1.173.319	248.256	1.474.306	1.424.016

Data	Bankbiljetten in omloop	Saldi in R/C	Bankassig-natiën en diverse rekeningen	Saldo Rijk R/C (DIC)	Schatkist-papier rechtstr. onder-gebracht.
25 Febr. '46	2.250.450 ²⁾	2.709.478	351.408	C1.806.459	—
18 " '46	2.194.786 ³⁾	2.780.463	346.716	C1.800.828	—
11 " '46	2.148.409	2.860.962	346.018	C1.914.895	—
4 " '46	2.119.729	2.905.251	340.202	C1.940.242	—
28 Jan. '46	2.025.037	2.960.293	260.350	C2.116.483	—
21 " '46	1.945.521	3.041.407	233.104	C2.169.716	—
14 " '46	1.854.851	3.132.690	237.375	C2.263.868	—
7 " '46	1.763.990	3.202.122	238.870	C2.343.283	—
6 Mei '40	1.158.613	255.174	10.230	C 22.962	—

¹⁾ De posten „Correspondenten in het buitenland” en „Buitenlandsche betaalmiddelen (excl. pasmunt)”, voorheen begrepen in de „Diverse rekeningen”, zijn van 5 Juli 1943 af opgenomen onder de buitenlandsche portefeuille, in onzen staat samengevat als „deviezen”.

²⁾ waarvan nieuwe uitgifte f 1.890.118.

³⁾ " " " f 1.948.847.

HAV BANK - SCHIEDAM

Levensverzekering en Lijfrente

Nederlandsch Indische Handelsbank, N.V.

Amsterdam — Rotterdam — 's-Gravenhage

Alle Bank- en Effectenzaken

DE TWENTSCHE BANK N.V.

MAANDSTAAT OP 31 JANUARI 1946

Kas, Kassiers en Daggeldleeningen	f 26.504.107,14	Kapitaal	f 40.000.000,—
Ned.schatk.papier	„ 626.070.000,—	Reserve	„ 11.200.000,—
Ander Overheids-papier	„ 1.594.381,66	Bouwreserve	„ 2.000.000,—
Wissels	„ 155.643,97	Deposito's op termijn	„ 60.452.319,08
Bankiers in Binnen- en Buitenl.	„ 27.007.012,83	Crediteuren	„ 630.680.407,15
Eff. en Syndicat.	„ 1.191.592,60	Overl. saldi en and. rekeningen	„ 14.847.459,71
Prol. en Voorsch. tegen Effecten	„ 9.433.045,09	Res. v. verleende pensioenen	„ 1.153.028,79
Debiteuren	„ 56.184.800,20		
Deelneming (incl. Voorschotten)	„ 7.539.602,45		
Gebouwen	„ 3.500.000,—		
Bel. reserve voor verleende pens.	„ 1.153.028,79		
	<u>f 760.333.214,73</u>		<u>f 760.333.214,73</u>

UW TOEKOMST IS VEILIG met een polis van de

ALGEMEENE FRIESCHE LEVENSVERZEKERING MIJ.

of de

GROOT-NOORDHOLLANDSCHE VAN 1845

LEEUWARDEN (Burmaniahuis) · AMSTERDAM (v. Brienenhuis)

Inbinden van complete jaargangen

Heeft U ons reeds opgegeven voor welke jaargangen U nog banden noodig heeft? Zoo niet, zendt Uw opgave dan vóór 13 Maart a.s. in aan de

Kon. Ned. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants
Lange Haven 141 — Schiedam — Telefoon 69300

"t Glas levert Pieterman"

sok voor technische doeleinden

PATRIJSPOORTGLAZEN • TELEGRAAFPLATEN
MANOMETERGLAZEN • PEILGLAZEN • OLIEGLAZEN
REFLEXGLAZEN • WATERMETERGLAZEN ENZ.

Glasindustrie

Pieterman

WESTVEST 17 · SCHIEDAM · TELEFOON 69269

VAN DIJK & Co.

EENDRACHTSWEG 11 — ROTTERDAM

Makelaars en Commissionairs in Effecten
Effecten - Coupons - Vermogensbeheer

Telefoon 20845 — 21889 — 40631
Beurs Nis 6 — Telefoon 24178 — 24378

KOFFIE

VAN NELLE

ROTTERDAM

THEE

BEANTWOORDT VOOR

carbon
100%
AAN DE HOOGSTE EISCHEN

N.V. A.T.O. — VAN GEND & LOOS

Geregelde vrachtauto-dienst

Nederland - Tsjecho-Slowakije

Vraagt inlichtingen bij onze 80 kantoren of bij van Uden's Transport Bureau - Veerhaven 15 - Rotterdam